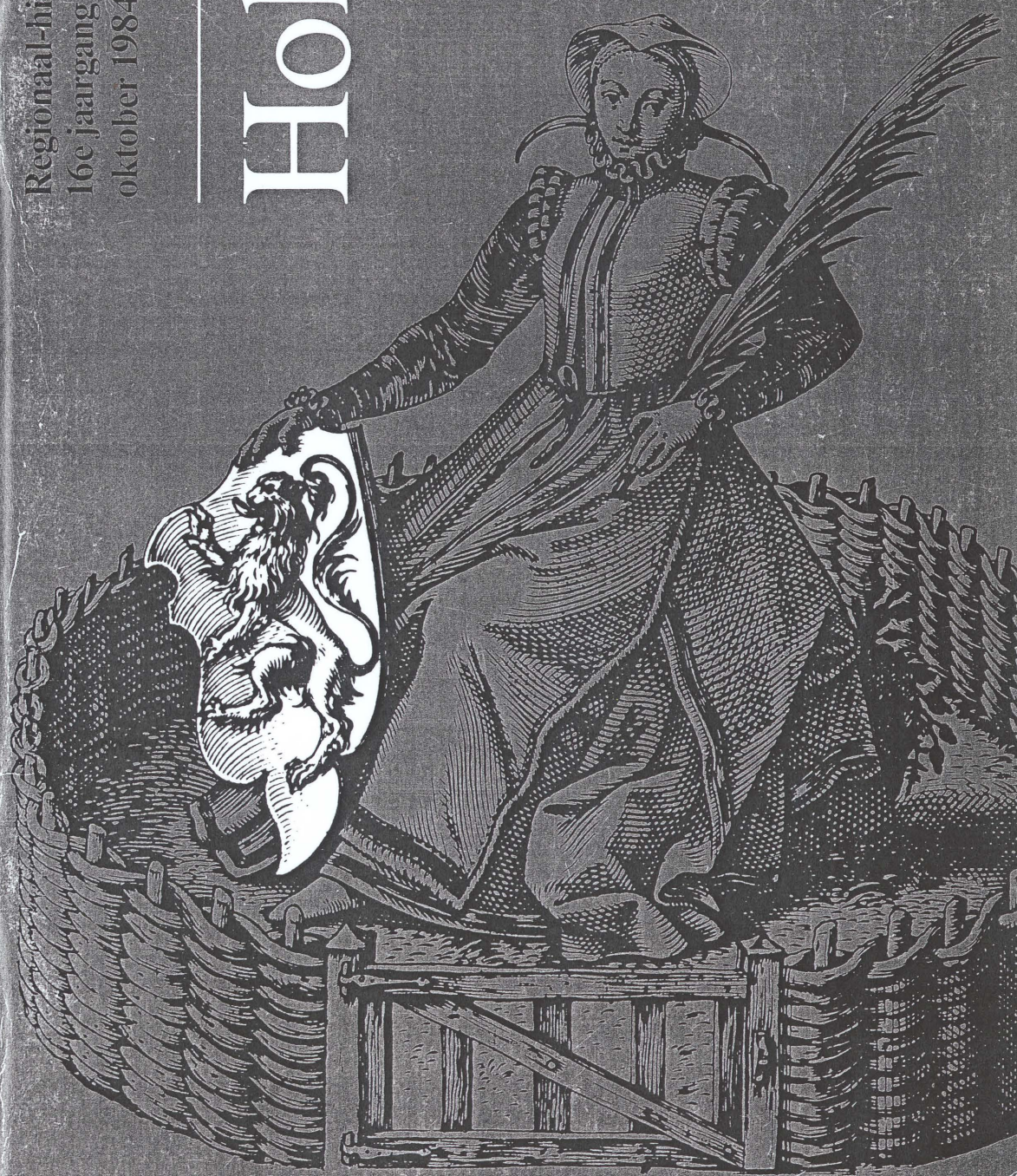

1983

Regionaal-historisch tijdschrift
16e jaargang nummer 5
oktober 1984

Holland

Jean

106 g1

16 jrg 5
Holland

Archeologische kroniek van Holland over 1983

I Noord-Holland

P. J. Woltering

De kroniek verschijnt in twee delen: Noord-Holland in aflevering 5, Zuid-Holland in aflevering 6 van deze jaargang van *Holland*.

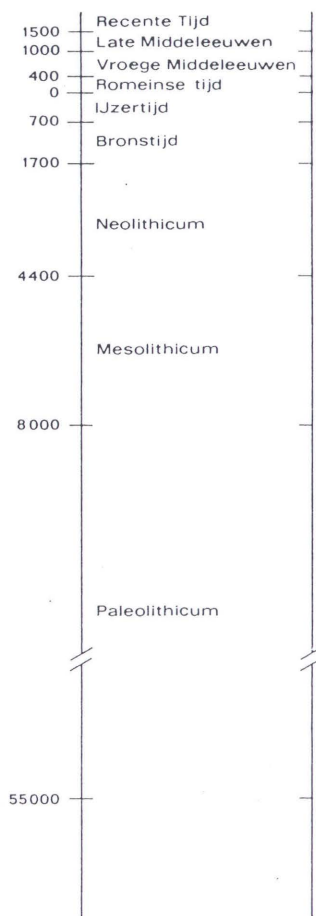
Beide kronieken zijn ingedeeld in drie rubrieken: Prehistorie, Romeinse Tijd en Middeleeuwen-en-later. Daarbinnen zijn de vindplaatsen alfabetisch geordend. Vindplaatsen die informatie uit meerdere perioden hebben opgeleverd worden alleen onder de daarvoor het meest in aanmerking komende rubriek vermeld.

Bij de berichten bevinden zich bijdragen van derden en ontleningen aan bestaande literatuur. Ter onderscheiding is het volgende aangehouden: bijdragen van derden zijn ondertekend; berichten met een volledige literatuuropgave zijn letterlijk overgenomen; berichten met bronvermelding zijn extracten uit mededelingen of uit literatuur die in de literatuurlijst vermeld wordt; berichten zonder onderschrift zijn geschreven door de auteur van de kroniek.

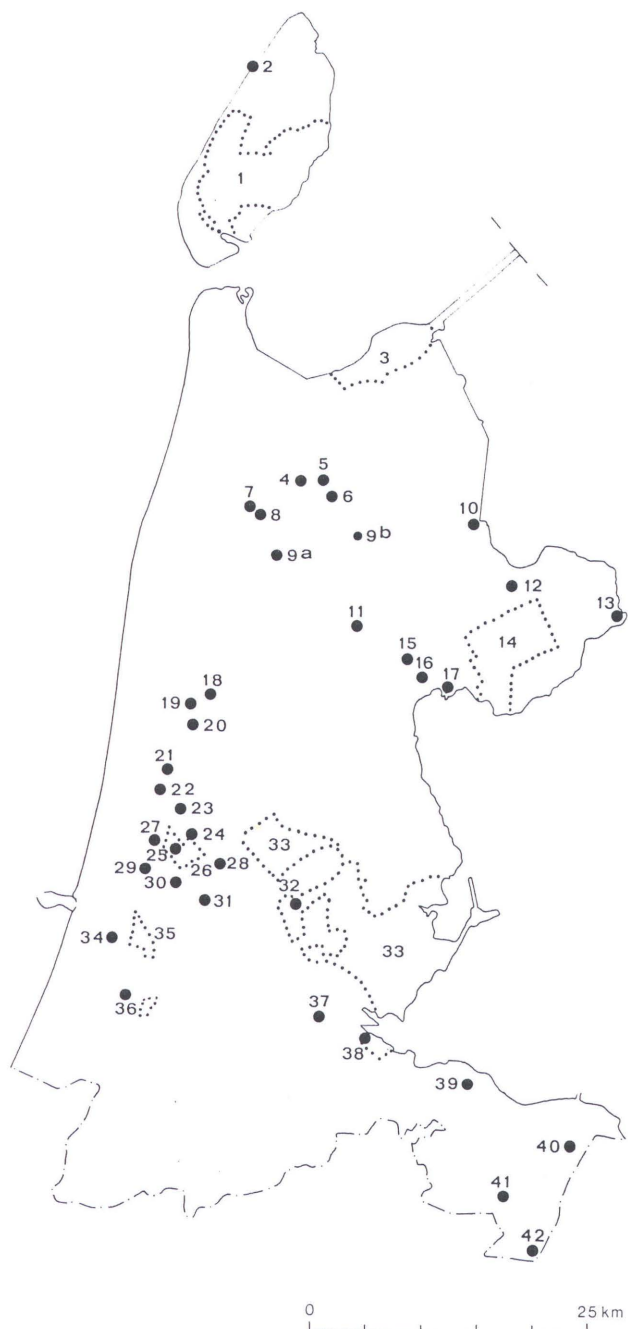
Naar allen die aan deze kroniek op enigerlei wijze hebben meegewerkt gaat onze dank uit.

Afkortingen

ADN	Archeologisch Depot Noord-Holland, Haarlem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland
B	Bronstijd
BAI	Biologisch-Archeologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Groningen
BKNOB	<i>Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond</i> , 6e serie
BP	Before present = voor 1950
BROB	<i>Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek</i>
D	Diverse perioden
IPL	Instituut voor Prehistorie van de Rijksuniversiteit te Leiden
IPP	Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie van de Universiteit van Amsterdam
LM	Late Middeleeuwen (1000-1500)
M	Mesolithicum
N	Neolithicum
NKNOB	<i>Nieuwsbulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond</i>
NT	Nieuwe Tijd (na 1500)
P	Paleolithicum
R	Romeinse Tijd
RGD	Rijks Geologische Dienst, Haarlem
RMO	Rijksmuseum van Oudheden, Leiden
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort
VM	Vroege Middeleeuwen (voor 1000)
WFON	<i>West-Frieslands Oud en Nieuw</i>
IJ	IJzertijd

De kroniek staat onder redactie van Drs. P. J. Woltering, provinciaal archeoloog van Noord-Holland.
Adres: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Kleine Haag 2, 3811 HE Amersfoort, telefoon (033) 1 26 48.

Barsingerhorn: Kolhorn De opgravingen in een woonplaats van de Laat-Neolithische Standvoetbekercultuur in de Waardpolder ten noorden van Kolhorn zijn door het BAI voortgezet. De resultaten zullen in een volgende kroniek worden besproken.

Blaricum K. Ruys van AWN-afdeling Naerdincklant vond bewerkte vuursteen (Mesolithisch) in een zandverstuiving op de Blaricummer heide.

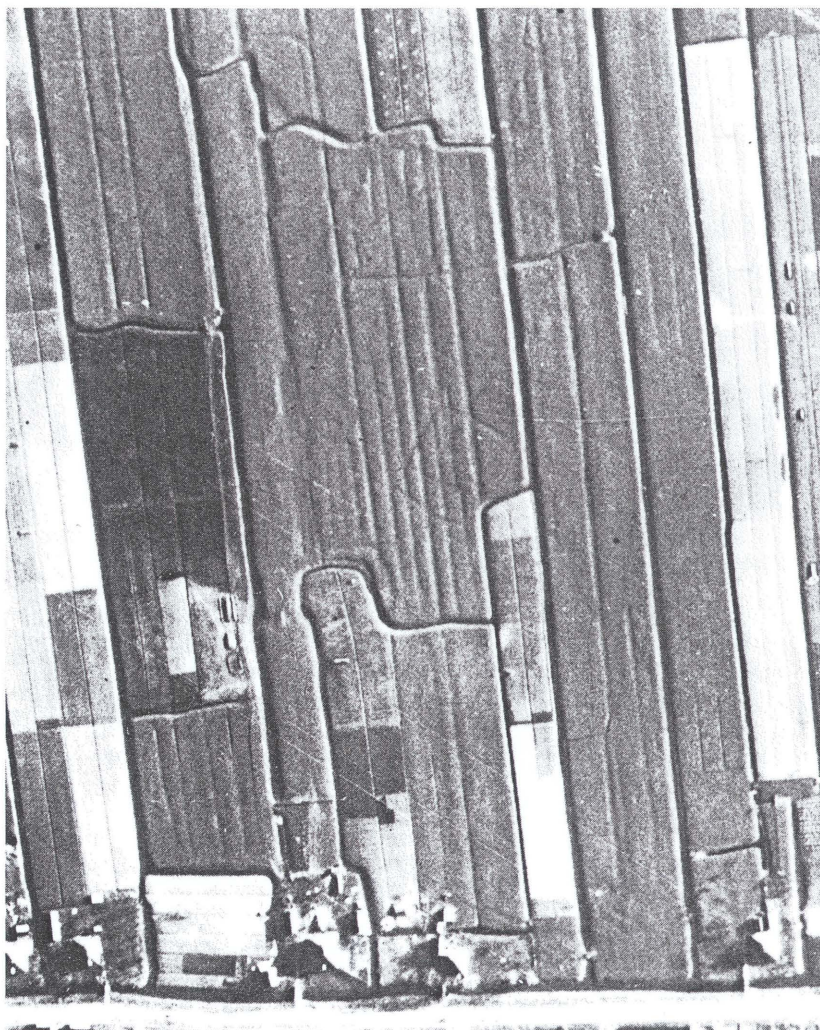
Drechterland: Westwoud (afb. 2) Als voortzetting van het in 1982 gestarte luchtfoto-onderzoek (de interpretatie van bestaande luchtfoto's en de vervaardiging van nieuwe) in het gebied van Ruilverkaveling Westwoud, werd in voor- en najaar 1983 een veldkartering uitgevoerd.

Door het luchtfoto-onderzoek werd begin 1983 over aanwijzingen voor ongeveer 15 nederzettingenplaatsen een aantal grafheuvels uit de Midden- en Late Bronstijd beschikt. Voordien was over de archeologie van het gebied nauwelijks iets bekend. Doel van de veldkartering was meer zekerheid te verkrijgen over de interpretatie van de luchtfotogegevens, de datering van de vindplaatsen, de mate van verstoring en het ontdekken van nieuwe vindplaatsen. Aan de kartering (uitgevoerd in de perioden 28 maart-27 mei en 11 oktober-20 november) is meegewerkt door de provinciale archeologische assistent G. P. Alders.

Al spoedig bleek dat van het oorspronkelijke plan alle percelen af te lopen, moest worden afgeweken. In de graslanden bevinden zich weinig molshopen (mollen worden systematisch uitgeroeid) terwijl ook van het schone van sloten nauwelijks sprake is. Besloten werd om uitsluitend de bouwlanden te belopen en hierbij alle scherven en ander archeologisch materiaal te verzamelen. In het noordelijk deel van het gebied was het aantal bouwlanden aanzienlijk, in het zuidelijk deel slechts zeer gering. De periode

Afb. 1 Overzicht van vindplaatsen en veldkarteringen in Noord-Holland in 1983. Tek. ROB.

Alkmaar: centrum	18 (LM)	p. 220	Niedorp: Groetpolder	9b (N)	p. 213
Alkmaar	19 (VM, LM, NT)	p. 220	Noord-Holland	— (B, IJ, R)	p. 215
Amsterdam	37 (LM)	p. 221	Opmeer	11 (N)	p. 213
Barsingerhorn: Kolhorn	6 (N)	p. 211	Schagen: Muggenburg	7 (R)	p. 215
Barsingerhorn: Waardpolder	5 (VM)	p. 222	Schagen: Witte Paal	8 (R, LM)	p. 216
Barsingerhorn: Wieringerwaard	4 (R, VM, LM)	p. 215	Texel	1 (IJ, R, VM, LM)	p. 216
Beverwijk	29 (R, VM, LM)	p. 215	Texel: strand	2 (P)	p. 213
Blaricum	40 (M)	p. 211	Uitgeest 1	23 (R, VM, LM, NT)	p. 228
Castricum	22 (R)	p. 215	Uitgeest 2	24 (R)	p. 217
Diemen en Diemer polder	39 (LM)	p. 222	Uitgeest 3	25 (R)	p. 218
Drechterland: Westwoud	14 (B)	p. 211	Uitgeesterbroek- en Krommenieër		
Enkhuizen	13 (B, LM)	p. 223	Woudpolder	26 (IJ, R)	p. 219
Haarlem en Zuiderpolder	36 (R, LM, NT)	p. 224	Velsen	34 (NT)	p. 230
Heemskerk	27 (LM)	p. 225	Velserbroekpolder	35 (N, B, IJ, R)	p. 213
Heiloo	20 (LM)	p. 225	Waterland	33 (LM)	p. 230
Hilversum: Corversbos	41 (P, N)	p. 213	Wervershoof	12 (N)	p. 214
Hilversum: Hengstenberg/Bosberg	42 (P, M, B)	p. 213	Wester-Koggenland: Lekermee	15 (LM, NT)	p. 230
Hoorn	17 (LM, NT)	p. 226	Wester-Koggenland: Berkhout	16 (LM)	p. 230
Limmen	21 (VM)	p. 227	Wieringen	3 (IJ, VM, LM)	p. 231
Medemblik	10 (N, LM)	p. 227	Zaanstad: Assendelft 1	31 (LM)	p. 234
Muiden	39 (LM)	p. 228	Zaanstad: Assendelft 2	30 (R)	p. 219
Niedorp: Blokhuizen	9a (VM, LM)	p. 228	Zaanstad: Krommenie	28 (LM)	p. 235
			Zaanstad: Oostzaan	32 (LM)	p. 236

Alb. 2. Drechterland; Westwoud. Fragment van een RAF-luchtfoto, gemaakt op 26 februari 1945. Zichtbaar zijn de sporen van een nederzetting (de rechthoekige structuren), vier of vijf grafheuvels, en mogelijk ook een greppelverkaveling, daterend uit de Late-Midden-Bronstijd. Sindsdien zijn alle percelen gevlakt en is van deze sporen aan de oppervlakte niets meer zichtbaar.

van de voorjaarscampagne bleek slecht gekozen: veel hinder werd ondervonden van de aanhoudende regen, waardoor vaak geen toestemming om op het land te lopen werd verkregen.

De veldkartering leverde 16 concentraties Bronstijd-aardewerk op. Deze bevonden zich niet uitsluitend op plaatsen, waar luchtfotosporen opgemerkt waren, zodat het aantal vindplaatsen werd uitgebreid. Niet alle percelen met luchtfotosporen konden worden belopen omdat een groot deel met gras was bedekt. Om ook in de aard van deze vindplaatsen een beter inzicht te verkrijgen zal op deze percelen in het voorjaar van 1984 een booronderzoek worden ingesteld.

IPP, Amsterdam

W. H. de Vries-Metz

Hilvers
van AV
Middel
gebied
Neolith

Hilvers
Naerdin
Paleolit
Bronstij

Niedorp
van een
gelegen
akker wa
voerde.
met touw
eenkomst
door het
gische lig
van bori

Opmeer
egalisatie
Neolithis
verzoek v
zorg van
(onder lei
Ramshor
kadastrak
gelegen zi
oostelijk c
te krijgen
hoogte van
1929 en 1
Alleen laa
van 1929 c
1929 zijn
van de nec
stukjes aar
een SVBla
zuidwestka
gevonden.
IPP, Amste

Texel: strai
Slufter, is o
slagen gezo
verleend de
Het verzam
Stapert 198

Velserbroek

Hilversum: Corversbos Op de akkers in het Corversbos werd door J. en K. Offerman van AWN-afdeling Naerdincklant opnieuw bewerkte vuursteen verzameld; zeven Midden-Paleolithische afslagen (waarmee het totaal aan Middenpaleolithen uit dit gebied op zestien is gekomen), een aantal Neolithische afslagen en een aan de Laat-Neolithische Standvoetbekerkuur toe te schrijven geretourcheerde kling.

Hilversum: Hengstenberg-Bosberg G. C. L. Vlamings en K. Ruys van AWN-afdeling Naerdincklant deden vondsten in het gebied van Hengstenberg (een Midden-Paleolithische en meerdere Mesolithische afslagen) en Bosberg (enkele fragmenten Bronstijd-aardewerk).

Niedorp-Groetpolder P. Schut en J. D. van der Waals, BAI, meldten de ontdekking van een nieuwe Laat-Neolithische woonplaats in de net buiten de Westfriese Zeedijk gelegen Groetpolder. De plek kwam aan het licht toen K. de Lange uit Winkel zijn akker wat dieper ploegde dan normaal en tevens wat egalisatiewerkzaamheden uitvoerde. Daarbij kwam een zwarte kultuurlaag aan de oppervlakte, met scherven (o.a. met touwersiering), bot en vuursteen. De vondstomstandigheden vertonen grote overeenkomst met die waaronder in 1975, in de Polder Waard, een inmiddels grotendeels door het BAI onderzochte Standvoetbekernederzetting werd ontdekt. Omvang, geologische ligging en staat van conservering van de nieuwe vindplaats zullen door middel van boringen worden onderzocht.

Opmeer Naar aanleiding van een verzoek van de eigenaar om toestemming tot egalisatie van het zuidelijk deel van het oudheidkundig monument 'De Laat-Neolithische nederzetting te Zandwerven' (kadastrale sectie Opmeer H 485) werd, op verzoek van drs. R. H. J. Klok, hoofd van de Afdeling Beschrijving en Monumentenzorg van de ROB, van 21-24 maart 1983 een verkenning uitgevoerd door het IPP (onder leiding van F. R. van Itersen Scholten met technische assistentie van H. C. van Ramshorst en C. Ravesloot). Bij deze verkenning bleek dat het noordelijk deel van kadastrale sectie H 485, waarin de werkputten van het onderzoek uit 1929 en 1957/58 gelegen zijn, al in 1982 geëgaliseerd was. Veertig boringen werden geplaatst in het oostelijk deel van het terrein, dat momenteel in gebruik is als grasland, om een indruk te krijgen van de hoogteligging en verspreiding van de kultuurlaag. Tevens werd de hoogte van het oppervlak ter plaatse van de hoofdprofielen van het onderzoek van 1929 en 1957/58 gemeten, teneinde een indruk te krijgen van de al aangerichte schade. Alleen laag I van het onderzoek in 1929 is nog intact; laag II-III van het onderzoek van 1929 en 1957/58 is gedeeltelijk verploegd; de lagen III en IV van het onderzoek in 1929 zijn verdwenen. In het niet geëgaliseerde terreingedeelte is nog ruim een hectare van de nederzetting aanwezig. Verspreid over het geëgaliseerde deel werden enkele stukjes aardewerk, vuursteen en natuursteen gevonden (waaronder een fragment van een SVB1a-beker, een bijlfragment en een schrabber op afslag). In de sloot aan de zuidwestkant van het perceel werd een wandfragment Vlaardingenaardewerk gevonden.

IPP, Amsterdam

F. R. van Itersen Scholten

Texel: strand Op diverse delen van het noorderstrand, vooral in de omgeving van De Slufter, is ook dit jaar (in mei en september) weer naar vuurstenen werktuigen en afslagen gezocht door J. Offermans uit Hilversum en haar dochter Karin; assistentie is verleend door R. van Zweden uit Amsterdam (allen AWN-afdeling Naerdincklant). Het verzamelde materiaal wordt momenteel bestudeerd door D. Stapert, BAI (zie Stapert 1983 voor een bespreking van eerder gedane strandvondsten).

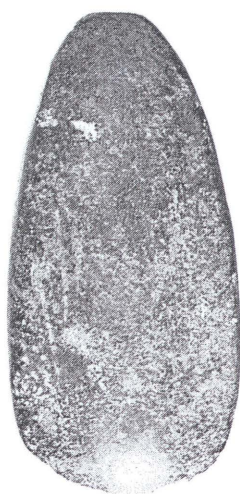
Velserbroekpolder In het deel van deze polder waar de gemeente Velsen de komende

jaren een groot aantal huizen wil bouwen wordt door de geoloog W. Bosman met studenten van de Subfaculteit van Pre- en Protohistorie van de Universiteit van Amsterdam een onderzoek gedaan naar (pre)historische bewoningsporen in de ondergrond van deze polder. Omdat in (sub)recente tijden grote delen van dit gebied bedekt zijn geraakt met een dikke kleilaag zijn 'normale' veldverkenningstechnieken hier niet toepasbaar. Tijdens dit onderzoek, waarbij de grondboor een belangrijke rol speelt, konden enkele vindplaatsen vastgesteld worden uit Laat-Neolithicum of Vroege Bronstijd (op een diepte van 1.5-2.0 m onder het maaiveld), uit de Romeinse Tijd en mogelijk ook uit de Midden en Late IJzertijd. Zowel de aanwezigheid van stukjes houtskool, bot, kleine scherfjes, etc., als het soms optreden van hoge fosfaatconcentraties en het voorkomen van pollen van kultuurplanten, zoals granen, in de boorkernen wijzen op sporen van menselijke activiteit in de ondergrond.

IPP, Amsterdam

R. W. Brandt

In juli werd door ROB en ADN een booronderzoek ingesteld op een tegen rijksweg E9 aangelegen weideperceel in het oostelijk deel van deze polder (uitgevoerd door P. C. van Beest en G. P. Alders). Bij leidingaanleg werd hier diverse malen een strandwal in de ondergrond waargenomen. Een in 1982 ontdekt greppeltje met IJzertijdscherven, ingegraven in de strandwal, was aanleiding tot een nader onderzoek, met als doel de richting van de zandrug en de eventuele aanwezigheid van een nederzetting na te gaan. Het laatste is niet overtuigend aangetoond: verspreid over het terrein zijn wel sporen van menselijke activiteit waargenomen (in de vorm van donkere humeuze laagjes, soms met houtskool) maar van een echte woonlaag was nergens sprake. Het verloop van de strandwal is over een afstand van 100 m vastgesteld: de richting is ongeveer oost-west. De hoogte is ca 1.5 m, met de top op ca 1 m – NAP (oppervlakte maaiveld: ca 0.30 m – NAP). De rug ligt op wadzand (ca 2.50 m – NAP).

Afb. 3. Wervershoof. Stenen bijl. Foto IPP.

Wervershoof (afb. 3) Tijdens werkzaamheden op het land vond M. Grooteman uit Wervershoof een stenen bijl (steensoort: serpentijn). Datering: Laat-Neolithicum. De vondst werd gemeld via het Westfries Museum te Hoorn.

Romeinse Tijd

Barsingerhorn: Wieringerwaard Ten noorden van de Westfrieze Zeedijk werd, tussen 't Wad en Poolland, inheems-Romeins, Vroeg Middeleeuws (Karolingisch) en Laat Middeleeuws aardewerk gevonden. Vinder en melder: F. Diederik, AWN-afdeling Noord-Holland Noord.

Beverwijk De werkgroep Beverwijk van AWN-afdeling Kennemerland deed op diverse plaatsen waarnemingen en onderzoek.

Bij de aanleg van bouwputten en rioolsleuven op een terrein tussen Alkmaarse weg en Grote Houtweg werd inheems-Romeins aardewerk gevonden.

In een proefput ter plaatse van het afgebroken pand Kerkstraat 19 werden Laat-Middeleeuwse sporen en vondsten aangetroffen (aardewerk: kogelpot, Pingsdorf, Palfrath, Andenne).

Op de hoek Kerkstraat-Torenstraat werd een fragment Vroeg-Middeleeuws (Badorf) aardewerk gevonden.

De vondsten werden gemeld door R. van Gulik.

Castricum Leden van de Werkgroep Castricum van AWN-afdeling Noord-Holland Noord verrichtten boringen in een terrein in de Castricummer Polder. Er werd een woonlaag met inheems-Romeins aardewerk aangetroffen. Het onderzoek wordt in 1984 voortgezet.

Noord-Holland In 1983 werden de luchtverkenningen boven Noord-Holland voortgezet. De werkzaamheden concentreerden zich in de volgende gebieden: Westfriesland, het Oer-IJ-gebied (het gebied tussen Assendelft, Velsen en Alkmaar) en Waterland. Door de uitzonderlijk droge zomer werden vooral in de grasgebieden van het Oer-IJ opmerkelijke resultaten verkregen. Lang niet alle sporen konden worden geïnterpreteerd. Veldverkenningen en booronderzoek zullen in de toekomst in vele gevallen bij de interpretatie moeten helpen.

In Westfriesland werd vooral het oostelijk deel frequent bevrolen. Ook dit jaar werden weer regelmatig nieuwe sporen van bewoning (nederzettingen, grafmonumenten) uit de Midden- en Late Bronstijd ontdekt. Vooral in de gemeente Andijk werden uitstekende resultaten geboekt. Door het droge weer werden voor de eerste maal duidelijke 'crop-marks' aangetroffen. In het verleden bestonden de sporen voornamelijk uit 'soil marks'.

In Waterland werd een begin gemaakt met een regelmatige luchtoprosectie. Naar het zich thans laat aanzien zullen ook hier luchtverkenningen en luchtfoto-interpretaties kunnen bijdragen tot het opsporen en in de kaart brengen van vroegere woonplaatsen. IPP, Amsterdam W. H. de Vries-Metz

Schagen: Muggenburg De meest noordelijke van de inheems-Romeinse vindplaatsen in uitbreidingsplan Muggenburg (zie Woltering 1981, 215) werd door het IPP onderzocht in twee opgravingscampagnes: juli-aug. 1983 en juli-aug. 1984 (samen 14 weken). In totaal werd een halve hectare opgegraven. De vindplaats bleek uit twee ruimtelijk gescheiden bewoningsarealen te bestaan, beide daterend uit de 2e-3e eeuw A.D. (op grond van Romeinse importen). Aanvankelijk vond bewoning direkt plaats op het Hollandveen, dat zich op de Westfrieze zand- en klei-afzettingen had gevormd. Deze laatste liggen thans op 1.14-1.30 m-NAP.

De bewoningssporen bestaan voornamelijk uit kuilen en haarden. De eerste kunnen ruwweg worden ingedeeld op grond van hun vulling, bestaande uit: a) uitsluitend teruggestort veen; b) afval, behorend bij een boerenbedrijf, zoals mest, gebroken aardewerk, houten voorwerpen (waaronder twee vlas- of hooiharken, en diverse soorten

bouwhout), verkoold graan, touw, maalstenen e.d.; c) complete aardewerken vaten, bedekt met veen.

Voorts werden de begravingen aangetroffen van twee honden, een paard en vier mensen. De menselijke begravingen concentreren zich in het noorden van het noordelijke areaal. Hier kwamen tevens zeven naast elkaar geplaatste vaten aan het licht met daarin krematies, vermoedelijk eveneens van mensen. In hetzelfde gebied, ten zuiden van de begravingen en crematies, lag een 7-tal grote haarden; hun associatie met ijzer- en aardewerkslakken suggereert een 'industriële' betekenis.

De enige goede aanwijzing voor een gebouw werd in het zuidelijke gedeelte van het opgravingsterrein gevonden, en bestaat uit een zorgvuldig gekonstrueerde haard, die twee fasen toont, geassocieerd met twee vloerniveaus. Van eventuele staanders waren slechts vage afdrukken overgebleven.

Beide arealen, het noordelijke en zuidelijke, werden vervolgens opgehoogd. De ovale platformen hebben een oppervlak van resp. ca 1900 m² en 1100 m², en een hoogte van (thans) maximaal 15 cm. Het ophogingsmateriaal bevat enorme hoeveelheden aardewerk. Er mag worden verondersteld dat de ophogingslagen oorspronkelijk veel dikker waren, omdat daarvoor waarschijnlijk ook veen (turf) werd gebruikt. Dit veen is vervolgens geoxydeerd, hetgeen mogelijk de reden is waarom op deze platformen geen sporen van gebouwen werden aangetroffen; hun betekenis is dan ook onduidelijk.

Het oorspronkelijke veenpakket is hoogstwaarschijnlijk eveneens geoxydeerd (en niet geërodeerd) tot de huidige dikte van 1-3 cm, en is alleen duidelijk herkenbaar in de lager gelegen gedeelten, als restveen. Onder de ophogingen en haarden is dit laagje restveen niet of nauwelijks beter bewaard.

Aktiviteiten in de Middeleeuwen zijn vertegenwoordigd door sloten van een verkavelingssysteem en ploegsporen. Deze zijn afgedekt door een 30-40 cm dikke laag knipklei.

IPP, Amsterdam

L. L. Therkorn

Leden van de Werkgroep Schagen van AWN-afdeling Noord-Holland Noord (F. Diederik en W. v.d. Wal) verzamelen Laat-Middeleeuws aardewerk uit een akker. Het materiaal is mogelijk afkomstig van een afgegraven terpje.

Schagen: Witte Paal Door de ROB zijn in de periode september-december opgravingen uitgevoerd in het zuidelijk deel van industriegebied Witte Paal. Het belangrijkste doel van het onderzoek was een in 1980 ontdekt laag en ogenschijnlijk vrij gaaf Laat-Middeleeuws terpje (zie Woltering 1981, 215). Dit bleek veel sterker verstoord dan aanvankelijk werd aangenomen zodat het onderzoek beperkt kon blijven tot enkele haaks op elkaar staande brede sleuven. Na afsluiting van het terponderzoek is van de gelegenheid gebruik gemaakt een opgraving uit te voeren in een nabijgelegen, in 1981 ontdekte (zie Woltering 1982, 203) inheems-Romeinse nederzetting. Het onderzoek stond onder technische en dagelijkse leiding van F. van Kregten en H. ter Schegget. De resultaten zullen in een volgende kroniek worden besproken.

Texel (afb. 4) De veldkartering is voortgezet. Om na te gaan in hoeverre het karteren buiten de tot nu toe gebruikelijke perioden (maart en sinds 1981 ook december) resultaten oplevert is het aantal jaarlijkse campagnes in de loop van 1983 geleidelijk opgevoerd. Voorlopig zal, voor zover de omstandigheden dit toelaten, in herfst, winter en voorjaar elke maand worden gekarteerd. In 1983 is het eiland vijf maal bezocht: in maart, april, september, november en december. De resultaten worden hier samengevat.

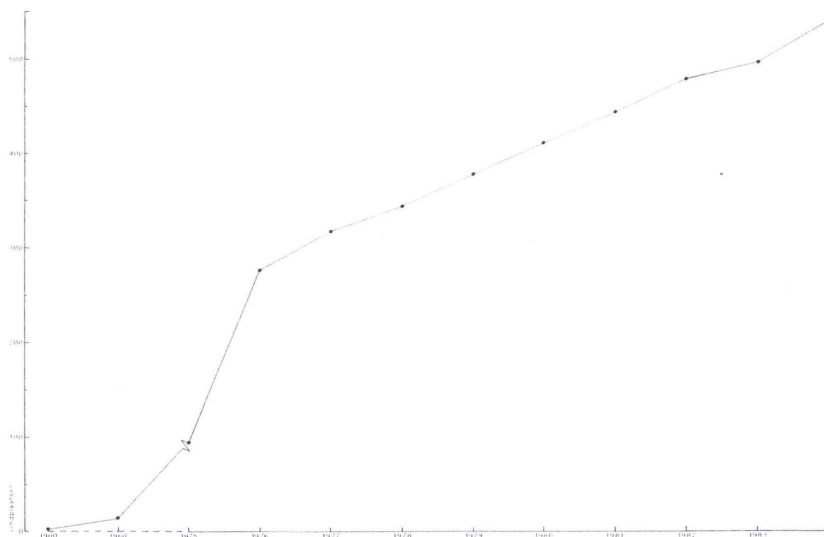
Er werden 46 vindplaatsen geregistreerd: 14 vondstenconcentraties (vermoedelijke nederzettingen), waarvan er 2 al eerder in aangrenzende percelen waren vastgesteld; op alle vindplaatsen werden ook losse vondsten verzameld.

Afb.
aange-
vond
Tek.

De t
tijd-
eeuw
De l
(Mei
Late
Het
Noo

Uitg
door
opge
Toes
heer
Terp
Kror
einde
verd
werd
door
der e
date
De w
wint
vert
spral
vorm
was.
Tijde

Alb. 4. Texel. De toename aan archeologische vindplaatsen (ontleend aan Woltering 1984; aangevuld met de resultaten uit 1983). Sinds 1975 is hoofdzakelijk sprake van veldkarteringsvondsten. Het effect van de intensivering van de kartering in 1983 is duidelijk waarneembaar. Tek. ROB.

De twaalf nieuwe vondstenconcentraties hebben materiaal opgeleverd uit Late Bronstijd-Midden IJzertijd (2); Late IJzertijd en/of Romeinse Tijd (8); Vroege Middeleeuwen: Karolingische periode (1); Late Middeleeuwen (2).

De losse vondsten dateren uit IJzertijd, Romeinse Tijd, Vroege Middeleeuwen (Merovingische periode: 2 vindplaatsen; Karolingische periode: 12 vindplaatsen) en Late Middeleeuwen.

Het onderzoek is uitgevoerd door de ROB (P. J. Woltering, P. C. van Beest, J. W. Noordam, H. ter Schegget).

Uitgeest 2 Met financiële ondersteuning van de provincie Noord-Holland werden door het IPP in de Uitgeesterbroekpolder twee terpjes (aangeduid als terp 100 en 101) opgegraven. Het onderzoek is uitgevoerd in juni-juli 1983 en juni 1984.

Toestemming tot graven werd verleend door gebruiker en eigenaar van het land, de heer Groen en de Parochiële Charitas-instelling.

Terp 100 werd ontdekt tijdens de veldkarteringen in de Uitgeesterbroek- en Krommenieër Woudpolder (zie deze kroniek), een ruilverkavelingsgebied waar uiteindelijk de meeste sporen van pre- en vroeg-historische menselijke activiteit zullen verdwijnen. Uit de vele lage huisterpjes die tijdens deze kartering werden gevonden werd terp 100 voor een nader onderzoek uitgekozen omdat deze plek door een weg doorsneden zou worden en ook vanwege de ongewone ligging: in de voormalige kwelder en niet, zoals de meeste andere terpjes, op een oeverwal of geulrug. Het terpje dateert uit Late IJzertijd en/of Romeinse Tijd.

De woonplaats bleek aan een brede afwateringsgeul te liggen waarin zeker tijdens de winter nog veel water moet hebben gestaan. Het oorspronkelijke kwelderoppervlak vertoonde enige reliëfverschillen. Op een wat hoger gelegen gedeelte werd, voordat sprake was van terpophoging, een aantal sloten gegraven die samen een rechthoek vormden. Mogelijk werd hierbinnen vee bijeengedreven. Van permanente bewoning was, gezien de afwezigheid van huissporen, toen waarschijnlijk nog geen sprake. Tijdens een tweede bewoningsfase werd het terpje opgeworpen. Het was deels om-

geven door een brede sloot, die diende als afwatering maar waaruit mogelijk ook een deel van het ophogingsmateriaal afkomstig is. Deze sloot monddde uit in de oude wad-geul. Aan de oever van deze geul was het oppervlak vertrappt, waarschijnlijk door drinkend vee. Op de terp werd een groot aantal elkaar oversnijdende wandgreppeltjes gevonden. Ook troffen we een haard aan, opgebouwd uit op elkaar gestapelde scherven. Door de lage ligging ten opzichte van NAP was tevens een groot aantal palen bewaard gebleven. Op grond van deze gegevens zijn echter geen complete huis-plattegronden te rekonstrueren. Dit wijst erop dat de lokatie herhaaldelijk is gebruikt en dat er in de loop van de tijd meerdere huizen zijn gebouwd, steeds iets ten opzichte van elkaar verschoven. We nemen dan ook aan dat deze terp gedurende een lange periode ('s zomers) in gebruik is geweest.

Anders ligt het bij een terpje dat bij toeval werd aangesneden bij het graven van een proefsleuf van Terp 100. Dit terpje (101) was tijdens de veldverkenning niet ontdekt. Het lag ca 7 meter ten noordoosten van terp 100, hiervan gescheiden door een zone waar veel scherven waren ingetrapt. Op terp 101 troffen we de resten aan van slechts één huis, dat niet verstoord was door latere bebouwing. Dit gegeven, en het feit dat terp 101 ongeveer 20 cm lager ligt ten opzichte van NAP dan terp 100, doet vermoeden dat deze plek niet geschikt werd geacht voor verdere bewoning en al vrij snel is verlaten. De reden hiervoor moet wateroverlast zijn geweest. Een preciese datering voor terp 101 is niet te geven, maar het is aannemelijk dat de bewoning gedeeltelijk gelijktijdig is geweest met die op terp 100.

Terp 101 is uitzonderlijk omdat het hier mogelijk was de constructie van de zogenaamde wandgreppelhuizen, die in de Assendelver Polder zijn gevonden, in detail te bestuderen. Niet alleen waren vrijwel alle palen bewaard gebleven, maar dit keer werden ook sporen van plaggen gevonden. De wand was aan de onderkant ca 1.25 meter breed, opgebouwd uit drie rijen plaggen. Het huis was tweeschepig. Op één derde van de lengte lag een tussenwandje van plaggen. In de kleinste ruimte lag een haard; dit deel van het huis diende vermoedelijk om in te wonen. In het andere deel bevonden zich op de vloer afwisselend lagen plaggen en bandjes vergaan organisch materiaal. Mogelijk diende dit gedeelte als stal. Het huis was omgeven door een klein afwateringsslootje onder het overhangend deel van het dak.

Van de vondsten moet allereerst een viskuikje worden genoemd. Het werd gevonden onder terp 100 en was waarschijnlijk elders losgeslagen en hier bij toeval terecht gekomen. Voorts werden, met name in terp 100, grote hoeveelheden aardewerk aangetroffen, vaak in zeer goede staat. Het aardewerk vertoont in het algemeen grote gelijkenis met het materiaal uit de Assendelver Polder. In de brede terpsloot werden ook twee stukjes Romeins glas gevonden. Bot is nauwelijks bewaard gebleven. Konkluderend kan gesteld worden dat beide terpjes niet gedurende het gehele jaar bewoond zijn geweest. Wel speelden ze een rol bij de economische exploitatie van het Oer IJ-estuarium: als zomerweideplaats voor waarschijnlijk kleinvee.

IPP, Amsterdam

Annelou van Gijn

Uitgeest 3 AWN-afdeling Zaanstreek voerde, onder supervisie van het IPP, opgravingen uit in twee lage terpjes, gelegen in een weideperceel in de Uitgeesterbroekpolder, direct ten oosten van de rijksweg Velsen-Alkmaar.

Het eerste onderzoek toonde wel de aanwezigheid van een ca 25 cm dikke kleiïge op-hoging aan maar leverde geen vondsten of grondsporen op.

Bij het tweede onderzoek (in vindplaats Uitgeesterbroekpolder nr. 18) werden duidelijke sporen van bewoning aangetroffen (greppels, paalkuilen, brandplekken). De vondsten zijn talrijk: veel inheems-Romeins aardewerk, enkele fragmenten import (o.a. terra sigillata) en botten. De opgraving wordt in 1984 voortgezet.

Bron: *Grondspoor* 1983, nr. 73, 12-14; 1984, nr. 74, 10-11; nr. 75, 3-8 (C. J. van Roon, S. Mooijman).

Uitgeesterbroek- en Krommenieër Woudpolder Tijdens de momenteel in uitvoering zijnde ruilverkaveling van de Uitgeesterbroekpolder en het aangrenzende veengebied van de Krommenieër Woudpolder is door medewerkers van het IPP (met name C. Ravesloot) in dit weidegebied een veldkartering uitgevoerd. Bij waarnemingen in het veld, o.a. met behulp van hiervoor speciaal vervaardigde luchtfoto's (W. H. de Vries-Metz), en bij het aflopen van nieuw gegraven sloten en wegcunetten zijn tientallen nieuwe vindplaatsen vastgesteld. Enkele daarvan zijn te dateren in de Midden- en Late IJzertijd, het merendeel is echter inheems-Romeins. Een systematische beschrijving van de vindplaatsen is momenteel in volle gang. Aan de kartering is meegewerkt door de provinciale archeologische assistent G. P. Alders. Ten behoeve van de nieuwe monumentenlijst van de gemeente Uitgeest werd door middel van boringen de omvang van ter bescherming voorgedragen monumenten vastgesteld.

IPP, Amsterdam

R. W. Brandt

Zaanstad: Assendelft 2 In het westen van de Assendelver Polders werd door het IPP een nader onderzoek ingesteld naar een van de huidige verkaveling afwijkend perceleeringsysteem. Dit systeem was gekarteerd met behulp van luchtfoto's. Op grond van boorresultaten in het veld en de overeenkomst met de huidige opstreckende verkaveling werd het met de nodige voorzichtigheid aan de eerste Middeleeuwse ontginners toegeschreven (Besteman/Guiran 1983, 152, afb. 2). Omdat een wijziging van een bestaande Middeleeuwse verkaveling moeilijk te verklaren was en de waarnemingen in het veld enige tegenstrijdigheden bevatten werd tot nader onderzoek besloten. Daartoe werd een opvallende 'sloot' uit het afwijkende verkavelingspatroon, die ook in het veld zichtbaar was, op twee plaatsen (ca 100 m uit elkaar) doorsneden (Assendelft S). Beide profielen toonden inderdaad op dezelfde lijn een depressie met een identieke opbouw: een ondergrond van grijze, zandige klei met daarboven twee of drie humeuze niveaus, de onderste bestaande uit bruine humeuze klei en de twee erboven, die soms moeilijk te scheiden waren, uit donkerbruin tot zwart weinig materiaal. De dikste en bovenste, of het bovenste deel van de venige band, liep ongestoord over de met bruine vlekkelijke klei gevulde depressie heen. Een ca 0.40 m dikke laag pikklei, ontstaan vanaf de 12e eeuw, dekte het geheel af.

Omdat de venige band in de periode van hernieuwde veengroei in de Laat-Romeinse Tijd en Vroege Middeleeuwen moet zijn ontstaan, moet de eronder aanwezige sloot in de Romeinse Tijd gedateerd worden. Omdat het veen in de sloot zijn grootste dikte bereikte, kon daar later ook de grootste klink optreden waardoor het slotenpatroon uit de Romeinse Tijd op luchtfoto's zichtbaar werd. Toevalligerwijs werd in een van de sleuven ook een oude Middeleeuwse sloot aangesneden, onder de pikklei. Deze stond haaks op de huidige verkaveling en was door de venige laag heen gegraven. De vulling bestond uit blauwgrijze klei en bevatte een kogelpotscherf.

Door deze waarnemingen kunnen we opnieuw vaststellen dat in de Vroeg-Romeinse Tijd, toen de bewoning in de Assendelvers Polders haar hoogtepunt bereikte, de natuurlijke afwatering via de oude Duinkerke I-kreken niet meer funktioneerde maar via de kommen liep (zie Vos 1983). In de drassiger wordende omstandigheden heeft men geprobeerd zich te handhaven door enerzijds de woonplaatsen te verhogen en anderzijds – en dat is nieuw – door de beschikbare grond door een rationeel patroon van parallelle sloten in de richting van de laagten beter te ontwateren. We moeten erop bedacht zijn dat ook elders dergelijke kollektieve verkavelingspatronen uit de Romeinse Tijd aanwezig kunnen zijn.

IPP, Amsterdam,

J. C. Besteman

Middeleeuwen en later

Alkmaar: centrum Op meerdere plaatsen werd, onder supervisie van de ROB, archeologisch onderzoek verricht.

Aan de Dubbele Buurt kon, na de sloop van enkele panden, worden vastgesteld dat de klei-ophoging op duinzand, die in de omgeving al eerder werd waargenomen, ook hier aanwezig is. In het duinzand onder de ophoging werden greppels met 11e-12e-eeuws aardewerk aangetroffen. De ophoging zelf bevatte, naast baksteen, veel 14e-eeuws en jonger aardewerk.

Aan de Bagijnenstraat werd een onderzoek ingesteld tegenover de plaats waar in 1980 akkerland uit de IJzertijd was aangetroffen. Ondanks de sterke verstoring van het terrein kon worden vastgesteld dat de akker zich niet tot hier heeft uitgestrekt: de westelijke begrenzing ligt daarmee bij benadering vast. De oudste bewoningssporen dateren uit de Late Middeleeuwen.

Aan de Paardenmarkt-hoek Nieuwesloot werd een begin gemaakt met archeologisch onderzoek op het terrein van de in 1983 gesloopte brandweerkazerne. In het westelijke gedeelte van dit terrein bleek de ondergrond zeer diep verstoord. Sporen van vroegere bewoning (o.a. van het Jonge Hof, een behuizing voor bagijnen) zijn hierdoor nauwelijks geheel verdwenen. Het onderzoek zal in 1984, na het beschikbaar komen van andere terreingedeelten, worden voortgezet.

Bron: *Jaarverslag 1983 Openbare Werken Alkmaar* (E. H. P. Cordfunke)

Alkmaar Op het terrein van het reguleren-klooster 'In de blencken', dat door een grenswijziging van de gemeente Heiloo in Alkmaar is terecht gekomen, werd een verkenning uitgevoerd.

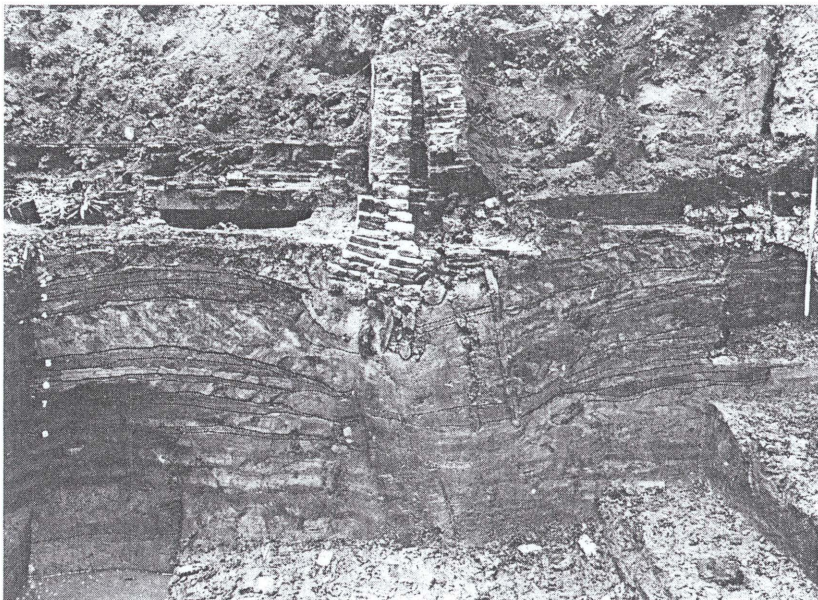
Het klooster werd in 1420 gesticht en is in 1438 naar een andere orde overgegaan. In 1439 werden klooster en kerkhof gewijd en in 1449 kerk en kerkhof opnieuw. Het werd een kartuizerklooster in 1554 of kort daarvoor. De afbraak, op de voorpoort na, volgde al in 1571, waarna de restanten tegelijk met de hofstede Cranenbroek in 1573 afbrandden (Bruinvis 1908, 281, 284, 294). Het kloosterterrein ligt aan de Westerweg, direct ten oosten van de voormalige steenplaats te Cranenbroeck. De oostelijke hoek wordt door een nieuw tracé van de Westerweg afgesneden en de spoorlijn Alkmaar-Heiloo loopt over het hele terrein. Het ten westen van de spoorlijn gelegen gedeelte van het kloosterterrein is in gebruik bij de eigenaren/gebruikers van Cranenbroeck en niet voor onderzoek toegankelijk.

In de oostelijke helft, een kwekerij van de gemeente Heiloo, kon met medewerking van voorman H. van Gelder een verkenning worden uitgevoerd. Ongeveer in het midden van het kloosterterrein bevindt zich onder de bouwvoor een ca 25 cm dik lagenpakket van wisselende samenstelling, met daarin brokjes baksteen, aardewerk en veel grijze dakleifragmenten. Dit materiaal dateert uit de 15e en 16e eeuw, zodat we hier waarschijnlijk met sporen van de afbraak in 1571 te doen hebben. De ondergrond bestaat uit zand: hieraan zal het klooster zijn naam hebben ontleend (*blink* komt algemeen voor in duinnamen). We bevinden ons hier op een *geest*, zoals blijkt uit de belending van de noordweide van Cranenbroeck, die ten oosten aan de geest grensde (Kort 1979, 395-6).

Bij het verzamelen van oppervlaktevondsten bleek dat het kloosterterrein na 1571/73 nooit meer voor bewoning is gebruikt. Het meeste materiaal dateert uit de periode 1420-1571, waarbij het opvalt dat gedraaid grijs aardewerk ontbreekt. Van vóór de kloosterbouw dateren vondsten uit de 12e en 13e eeuw, terwijl één fragment Karolingisch draaischijfaardewerk met rolstempelindrukken werd gevonden. Vondsten uit de 14e eeuw zijn niet aangetroffen.

ADN, Haarlem/ROB, Amersfoort

G. P. Alders

Afb. 5. Amsterdam. Noord-Zuid profiel aan de Warmoesstraat, met funderingen van 13e-eeuwse houten huizen en 14e-eeuwse stenen huizen. Foto Archeologische Dienst Amsterdam.

Amsterdam (afb. 5) Van 18 april tot 8 juli zijn opgravingen verricht aan de Warmoesstraat. Het betreft een van de oudste delen van de Middeleeuwse binnenstad aan de oostzijde van de Amstel. De opgravingsput, gelegen tussen de Warmoesstraat en het Oude Kerkplein, gaf een compleet beeld van de Amsterdamse bewoning van omstreeks het midden van de 13e eeuw tot 1968, toen de laatste huizen werden afgebroken. Vanaf het straatniveau tot op een diepte van zeven meter strekte het onderzoek zich uit. Het resultaat was uitzonderlijk. Vooral de 13e-eeuwse bebouwing kwam grotendeels intact te voorschijn.

Terugblikkend op de opgravingsresultaten kan een indeling in drieën gemaakt worden. De eerste periode wordt gekenmerkt door houten huizen met een lengte van ca 10 meter en een breedte variërend van drie tot vijf meter. Het gaat om de beginperiode van de stad ter plekke, daterend van ca 1240 tot ca 1330. Het karakter van deze nederzetting is half agrarisch en half urbaan. Mestvaalten duiden op het eerste element, de huistypen en hun geordende ligging naast elkaar aan de Amsteloevers op het tweede.

De tweede periode loopt van ca 1330 tot ca 1530. Zij wordt getypeerd door huizen met een lengte tot wel 25 meter, soms met een verdieping. In deze periode is het agrarische element grotendeels verdwenen. De diepere huizen worden benut voor ambachtelijke doeleinden (b.v. werkplaatsen) of voor handelsdoeleinden (b.v. opslag). In de derde periode, van ca 1530 tot 1968, worden de lange percelen opgedeeld in kleinere en zoeken de huizen hun expansie in de hoogte. Ze hebben twee tot zes verdiepingen en zijn voorzien van kelders en souterrains.

Vooral de kultuurlagen uit de beginperiode van de stad brachten nieuwe informatie. Buiten de bovenvermelde huizen kwamen gegevens te voorschijn over de scheepsbouw en de textielindustrie. Ook werden onderdelen van twee zeevaardige schepen, daterend uit het begin en midden van de 14e eeuw, geborgen. Het waren delen van

koggen of hulken, verwerkt in de funderingen van de vroegste nu bekende stenen huizen.

Lakenzegels van Amsterdam, Leiden en Naarden bevinden zich onder het geborgen vondstmateriaal. Het zijn niet alleen de oudste in Nederland bekende, maar ook de oudste stadszegels of -wapens van Amsterdam, Leiden en Naarden. Deze zegels werden aangetroffen in en rondom de gemakstoren van Peter Wevers' huis, het tegenwoordige perceel Warmoesstraat 107. Het zijn zeer belangrijke documenten m.b.t. het ontstaan van de georganiseerde textielnijverheid en de heraldiek van deze Hollandse steden.

Een tweede opgraving werd uitgevoerd van 15 november tot 2 december, wederom op het terrein van de voormalige VOC-werven. In 1982 werden enkele woningen opgegraven op het eiland Oostenburg. Ditmaal vond onderzoek plaats op het eiland Wittenburg. Samen met het eiland Kattenburg vormen zij een uitgebreid 17e-eeuws industrie-komplex van scheepswerven, bedrijfsgebouwen, magazijnen en woningen.

Op Wittenburg werden achtereenvolgens een insteekhaven, een glasfabriek en vier tegelijk gebouwde huizen met gemeenschappelijke binnenmuren (gelegen op de percelen 2e Oostenburgermiddenstraat 1, 3, 5 en 7) onderzocht.

De insteekhaven was beschoeid met zware eiken palen en planken van eiken en grenen. Omstreeks 1660 is hij in gebruik genomen. Er werd geen scheepshelling bij gevonden.

De glasfabriek, in bedrijf van ca 1750 tot ca 1806, was de laatste van een reeks Amsterdamse glashuizen, die vanaf het laatste decennium van de 16e eeuw de stad van glazen, flessen, kralen en spiegels voorzagen. Het glashuis zelf bleek door nog bestaande opstallen niet op te graven. Op het terrein werd glasafval geborgen: dunne fragmenten lichtgroen en wit glas, die wel een indruk geven van het soort glas dat gemaakt werd, maar niet van de produkten. Voor deze informatie zal een tweede opgraving nodig zijn.

De vier huizen aan de 2e Oostenburgermiddenstraat dateren uit het einde van de 18e eeuw. Ofschoon uitgevoerd met beerput en waterput, een gebruikelijke 18e eeuwse opzet, kan dit viertal in zijn uitvoering met gemeenschappelijke binnenmuren gezien worden als een eerste aanzet tot het bouwen van 'rijtjes'huizen, zo typerend voor de 19e-eeuwse volkswoningbouw.

Archeologische Dienst, Amsterdam

J. M. Baart

Barsingerhorn: Waardpolder (afb. 6) Bij de aanleg van een gasleiding werd in de Waardpolder ten noorden van Kolhorn een nederzetting uit de Vroege-Middeleeuwen aangesneden. De vondst werd gemeld door F. Diederik (AWN-afdeling Noord-Holland Noord) die ter plaatse waarnemingen deed. De vindplaats werd ook bezocht door de provinciaal archeologisch assistent G. P. Alders. De vindplaats wordt gekenmerkt door een tot 0.50 m dikke aslaag en ligt op een veenrestant, op de westflank van een noord-zuid lopende zandrug (met veel cardium-schelpen) in de ondergrond. Uit de aslaag en aan de oppervlakte van aangrenzende akkers werd veel Karolingisch aardewerk verzameld (van de 137 door Alders gevonden fragmenten is 33% gedraaid). Verdere vondsten: botten, waarvan een groot deel verbrand, en een stukje 'basaltlava'. De vindplaats werd ook gemeld door P. Schut en J. D. van der Waals van het BAI.

Diemen en Diempolder Sinds het najaar van 1981 verricht AWN-afdeling Amsterdam, in samenwerking met het IPP, onderzoek in Diemen-Noord: een tussen de spoorlijn Amsterdam-Hilversum en het Amsterdam-Rijnkanaal ingeklemd gebied dat bestemd is voor de vestiging van woningen en/of industrie en sinds enkele jaren aan de zuidkant wordt doorsneden door het tracé van een nieuwe rijksweg. In dit gebied ligt de Laat-Middeleeuwse dorpsterp van Diemen. Het onderzoek omvat twee elementen.

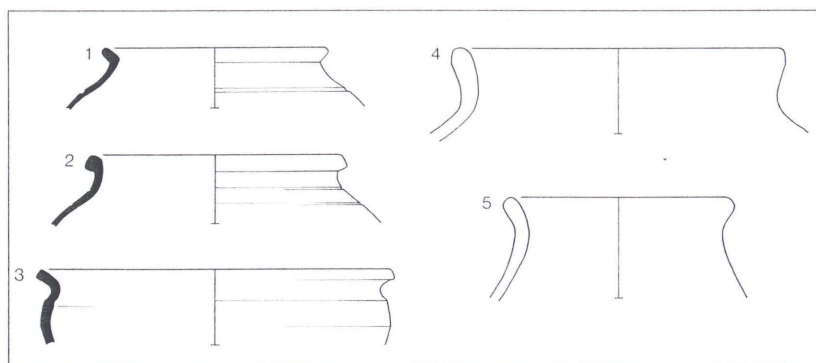
3

Afb.
Tek.

1. Ec
kante
niet a
2. Ee
op he
opgra
terug
Over
door
pakk
aan c
van h
opho
veel l
tot in
midd
Bron:

Enkh
AWN
opgra
voor
aan d
landz
Breed
een r
horen
door J
Naast
aarde
Ande
metaa
een vi
gevon

Afb. 7.
Bronst

Afb. 6. Barsingerhorn: Waardpolder. Karolingisch aardewerk: 1-3 draaischijf; 4-5 kogelpot. Tek. ADN.

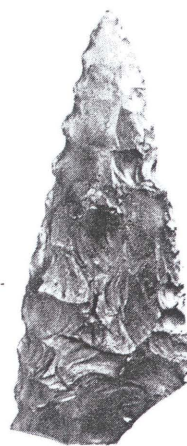
1. Een archeologische veldkartering, bestaande uit het zoeken naar scherven in slootkanten. Deze heeft tot nu toe ruim twintig vindplaatsen opgeleverd, die echter (nog) niet alle als woonplekken mogen worden opgevat.

2. Een opgraving in een van deze vindplaatsen. Hiermee is in 1983 een begin gemaakt op het perceel Ouddielerlaan 545, na de sloop van een boerderij. Veldkartering en opgraving zijn nog niet afgesloten en er zal in een volgende kroniek nog verder op teruggekomen worden.

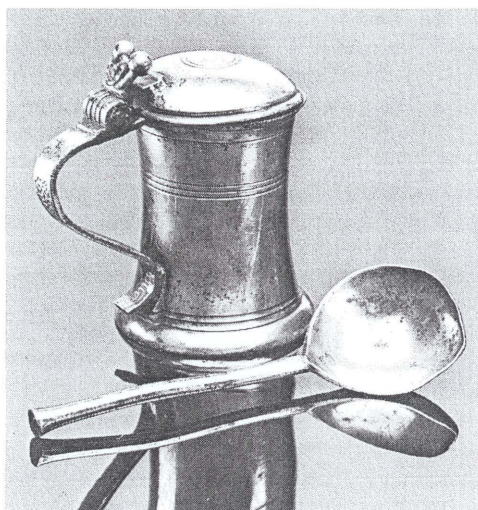
Over de opgraving valt al wel te melden dat deze plaatsgrijpt in een huisterpje. Dit is door zijn eigen gewicht diep in het onderliggende veen weggezakt. Het ophogingspakket (lagen mest, klei en kleiig veen) heeft een grootste dikte van bijna 3 m, maar aan de oppervlakte van het terrein is nauwelijks een verhoging zichtbaar. Op grond van het aardewerk (kogelpot, weinig Andenne, Paffrath en vroeg steengoed) kunnen de ophogingswerken vrijwel geheel in de 13e eeuw worden gedateerd. In de mestlagen zijn veel houten voorwerpen en leren schoenen uit deze periode bewaard gebleven. Er is tot in de eerste helft van de 14e eeuw op het terpje gewoond, en opnieuw vanaf het midden van de 18e eeuw.

Bron: Guiran/Schmitz 1984.

Enkhuizen (afb. 7) De Werkgroep Enkhuizen van AWN-afdeling Noord-Holland Noord voerde een opgraving uit op een door brand vrijgekomen en voor de vestiging van nieuwbouw bestemd terrein aan de Breedstraat te Enkhuizen, gelegen aan de landzijde van de Westfriese Zeedijk, waarvan de Breedstraat eens deel uitmaakte. Aangetoond werd een meters dik pakket ophogingslagen, deels behorend tot genoemde dijk, met aan de basis een door Pingsdorfaardewerk gedateerd keienvloertje. Naast veel Laat-Middeleeuws materiaal (o.a. aardewerk: kogelpot, Pingsdorf, Paffrath, Andenne, steengoed; bewerkt hout; bot; leer; metaal; barnsteen; basaltlava; tufsteen) werd ook een vuurstenen pijlpunt uit de Vroege Bronstijd gevonden.

Afb. 7. Enkhuizen. Vuurstenen pijlpunt uit de Vroege Bronstijd. Lengte 2.9 cm. Foto ROB.

Afb. 8. Haarlem. Tinvondst uit de Raamsteeg. De kan (12,5 cm hoog) is van Zuidhollands type en tussen 1604 en 1607 gemaakt door Cornelis Jacobs uit Leiden. De lepel heeft als tinmerk een gekroonde Tudorroos met initialen H.H. (gieter onbekend), en dateert uit het begin van de 17e eeuw. Foto Openbare Werken, Haarlem.

Haarlem (afb. 8) Het Gemeentelijk Oudheidkundig Bodemonderzoeksteam voerde in 1983 diverse onderzoeken uit.

Onderzoek aan de Lange Veerstraat versterkte het in 1982 bij een opgraving aan de Houtstraat gerezen vermoeden, dat Lange Veerstraat/Kleine Houtstraat in eerste aanleg een terpendijk geweest is. Op het Holocene zand werden op de oostflank van de strandwal en direct aan het water twee bewoningslagen aangetroffen. De oudste bevatte wat inheems-Romeins aardewerk, de jongste wordt door aardewerkvondsten in de 11e, mogelijk zelfs 10e eeuw gedateerd, en is afkomstig van de vroegste Middeleeuwse bewoning. In de 12e eeuw heeft er een flinke ophoging plaatsgevonden. Dit op sommige plaatsen 1,2 m dikke ophogingspakket, doet aan een terpje denken. Een bij de vroegste fase van dit terpje behorende afvalkuil leverde veel scherven (o.a. Pingsdorf) en leerafval op.

Onderzoeken aan Raamsteeg, De Witstraat, Lange Begijnestraat, Jansstraat en Klein Heiligland leverden in ruime mate bewoningsafval op, zodat een redelijk beeld verkregen kan worden van enkele 17e- en 18e-eeuwse huishoudens. In totaal werden hier 16 beerputten, 2 beerkuilen en 3 (afval)tonnen onderzocht. De vondsten waren zeer bevredigend. Een rijk scala aan steengoed, majolica, diverse soorten rood- en witbakkend aardewerk, glas (opvallend veel), metaal (ijzer, tin en koper), hout (onder andere een klapspaan), leer, textiel, papier, speelgoed, benen voorwerpen, zaden, vruchten, eierschalen etc. werd geborgen.

Dat een onderzoek in een beerput niet geheel zonder gevaar is, bleek toen de GG en GD een beerputmonster op eventuele ziektekiemen onderzocht en er levenskrachtige eieren van *Ascaris lumbricoides* (spoolworm) en *Trichuris trichiura* (zweepworm) in aantrof!

Kleinere onderzoeken werden uitgevoerd aan Donkere Spaarne, Spaarnwouderstraat, Anthoniestraat, Nobelstraat en op het Prinsenhof. In samenwerking met T. Maarleveld (onderwaterarcheoloog van het ministerie van WVC) en het duikteam IJmond werd een begin gemaakt met een onderwateronderzoek in de Mooie Nel. Na enkele pogingen werd een enkele meters hoge 'richel' gevonden, bedolven onder recent stadspuin. Deze mogelijke fundering zal op een nader te bepalen tijdstip verder worden onderzocht.

Openbare Werken, Haarlem

J. M. Poldermans

steeg. De kan
tussen 1604
Leiden. De
orrees met
t uit het begin
Haarlem.

De Werkgroep Haarlem van AWN-afdeling Kennemerland verrichte op een aantal plaatsen waarnemingen.

Tussen Burgwal en Anthoniesteege: Laat-Middeleeuwse ophogingslagen; de met afval opgevulde, met palen en planken beschoeide, uit de 14e eeuw daterende Vuile Beek; inheems-Romeins aardewerk in een veenlaag op ca 1.90 m-NAP.

Aan de Kruisstraat: een op het zand van de Oude Duinen gelegen humeuze zandlaag met Laat-Middeleeuws aardewerk, funderingsresten van de in 1593 gebouwde stads-muur.

Aan Lange Margarethastraat en Gasthuisstraat: onder meer kuilen met Laat-Middeleeuws aardewerk.

Een veldkartering in de Zuiderpolder, waarbij de bij het schonen van de sloten opgebaggerde grond op vondsten werd onderzocht, leverde naast veel 16e-20e-eeuws materiaal op enkele plaatsen ook 12e-eeuwse scherven op.

A. M. Numan vat de resultaten van de verschillende onderzoeken in een verslag samen.

Heemskerk Ten noordoosten van de oranjerie van de Assumburg ligt een perceel grasland, dat de naam hoogwerf draagt. Langs de noordoostzijde daarvan loopt het restant van een laan, waardoorheen nu een leidingenstraat loopt.

In 1399 werd Bertout van Assendelft beleend met de hoge werf met toebehoren, ten zuiden waarvan zijn schuur lag. In 1446 was de hoge werf al geslecht en lag ten zuidoosten ervan de voorburch van het huis van de leenman (Kort 1979, 127). Reeds in de vermelding uit 1322 wordt een woning met werf, gracht en laan genoemd (Kort 1976, 14).

Dankzij toestemming van de eigenaar van het perceel hoogwerf, Th. C. van Duin te Heemskerk, kon hier een proefonderzoek worden verricht. Er werd een gracht aangevonden, die in fasen is dichtgeworpen. Bovenin lag een puinpakket met daarin enige vondsten uit de 17e-18e eeuw. De kleinste bakstenen in dit pakket meten $20 \times 9 \times 4$ cm en zijn niet ouder dan het einde van de 15e eeuw. De grootste bakstenen zijn 15 tot 16 cm breed en 8 tot 8.5 cm dik, zodat ze nog uit de periode rond 1200 kunnen dateren. Hieronder lag de oudste fase van de grachtvulling, bestaande uit klei met daarin vondsten uit de eerste helft van de 15e eeuw. In het perceel ten zuidoosten van de hoogwerf werd op een meter diepte een bewoningslaagje uit het begin van de jaartelling waargenomen.

Het hoofd van de in de Assumburg gevestigde jeugdherberg, J. van Dijk, was bereid alle ruimten te tonen. De oudste delen van het gebouw blijken opgetrokken uit bakstenen van $22 \times 10 \times 5.5$ cm (de westtoren) en $21 \times 9.5/10 \times 5$ cm (de funderingen). Beide formaten dateren uit de eerste helft van de 15e eeuw, zodat het gebouw zal zijn opgetrokken in dezelfde tijd dat de hoge werf werd geslecht: tussen 1399 en 1446. Het onderzoek zal in 1984 worden voortgezet.

ADN, Haarlem/ROB, Amersfoort

G. P. Alders

Leden van Werkgroep Beverwijk van AWN-afdeling Kennemerland deden waarnemingen en vondsten in onder meer bouwputten aan het Sandenburg (kogelpot en veel later – 18e-eeuws – aardewerk) en bij graafwerk voor een vijver aan de Rijksstraatweg (een houten tonput en laat steengoed). De vondsten werden gemeld door R. van Gulik.

Heiloo Bij de boerderij die op de fundamente van het huis Ter Kouster (huidige naam: Ter Coulster) is gebouwd stuitte men tijdens de aanleg van een nieuwe stal op oud metselwerk. Een bericht vooraf van de rentmeester van het landgoed, T. J. Willemink, was aanleiding tot een waarneming ter plaatse. Het oudste muurwerk dateert uit het begin van de 15e eeuw, het overige kan niet ouder zijn dan omstreeks

1500. Het huis bestond al in 1390 en werd in 1788 volledig gesloopt. Op andere delen van het terrein zijn in het verleden vondsten gedaan die rond 1200 zijn te dateren. In 1984 zal verder onderzoek verricht worden.

ADN, Haarlem/ROB, Amersfoort

G. P. Alders

Hoorn In de periode november 1983 – januari 1984 is een onderzoek uitgevoerd op een door Gravenstraat, Peperstraat, Openbare Bibliotheek en Wisselstraat begrensde terrein. In de Middeleeuwen behoorde dit tot het in 1385 gestichte Agnietenklooster en (voor een klein gedeelte) tot het uit 1404 stammende Geertenklooster. Direkte aanleiding waren plannen voor de bouw van een school. Een eerdere kans om hier onderzoek te doen, bij de bouw van de Openbare Bibliotheek in 1973, is onbenut gebleven. Het onderzoek werd financieel mogelijk gemaakt door subsidies van de gemeente Hoorn, het Kerkmeyer-de Regtfonds, de provincie Noord-Holland en de Historische Vereniging Oud Hoorn. Het werd uitgevoerd vanuit het Westfries Museum, onder supervisie van het IPP, met hulp van AWN-werkgroep Hoorn, ROB en IPP.

Aanvankelijk lag de nadruk op het terugvinden van resten van de Middeleeuwse bebouwing, met name de kapel van het Agnietenklooster. Van deze vroegste fase is minder teruggevonden dan werd gehoopt. Aan de uiterste westzijde van het terrein werden op het rietveen, dat zich tussen de zeeklei en een ophogingspakket bevindt, puinsporen en muurresten aangetroffen die met behulp van de schaarse vondsten wel aan het klooster der Agnieten toegeschreven kunnen worden. Door latere bebouwing – met name die van het 19e-eeuwse stadsziekenhuis – waren deze sporen zeer verstoord. De indruk bestaat dat de Middeleeuwse Kloostergebouwen zich grotendeels onder de Openbare Bibliotheek bevinden en zich nauwelijks verder naar het oosten hebben uitgestrekt. De gebouwen van het nonnenklooster van St. Geertruid bevinden zich zelfs geheel onder de bibliotheek. Ook elders op het terrein werden maar weinig Middeleeuwse vondsten gedaan.

Er werden wel veel muurresten blootgelegd maar deze dateren alle uit latere perioden. Het gaat hier om verbouwingen en uitbreidingen van het Agnietenklooster. Een deel van de bouwsporen dateert uit de periode vlak na de reformatie, toen dit deel van de kloostergebouwen door de Admiraliteit in gebruik is genomen. Vlak langs Gravenstraat en Wisselstraat, beide aan het eind van de 16e eeuw aangelegd, bevinden zich nog resten van 17e-eeuwse en latere bebouwing, met het 19e-eeuwse stadsziekenhuis als jongste fase.

Ten oosten van de muurresten werd het kerkhof van het Agnietenklooster gelokaliseerd. De skeletten van meer dan 75 individuen, begraven in eikehouten of grenen kisten, werden zo goed als de omstandigheden dit toelieten geborgen. Dit materiaal, dat in zeer goede staat verkeert (soms waren de hersenen nog in de schedel aanwezig), wordt onderzocht door W. R. K. Perizonius, Instituut voor Antropobiologie te Utrecht. Direkt ten noorden van het kerkhof werden de fundamente van de uit 1462 daterende stenen kloosterkapel gevonden. Het koor grensde aan de later aangelegde Gravenstraat, zoals van oude stadsplattegronden al bekend was. Door wateroverlast en de aanwezigheid van een oude monumentale beukeboom kon onvoldoende worden nagegaan of de houtresten die op een dieper niveau werden aangetroffen afkomstig waren van de houten voorganger van deze kapel.

Langs de hele noordzijde van het terrein bevond zich een dik pakket laat 16e-eeuws afval. Kennelijk is hier vlak voor de bebouwing langs Wisselstraat en Gravenstraat aanvang een vuilstortplaats geweest. Deze is door een palissadenwand van de bebouwing aan de zuidzijde gescheiden. De hier verzamelde vondsten zijn vooral interessant doordat ze uit een periode van hooguit enkele tientallen jaren afkomstig zijn en een goede indruk geven van wat aan het eind van de 16e eeuw in Hoorn aan aardewerk, glaswerk, schoeisel etc. gangbaar was.

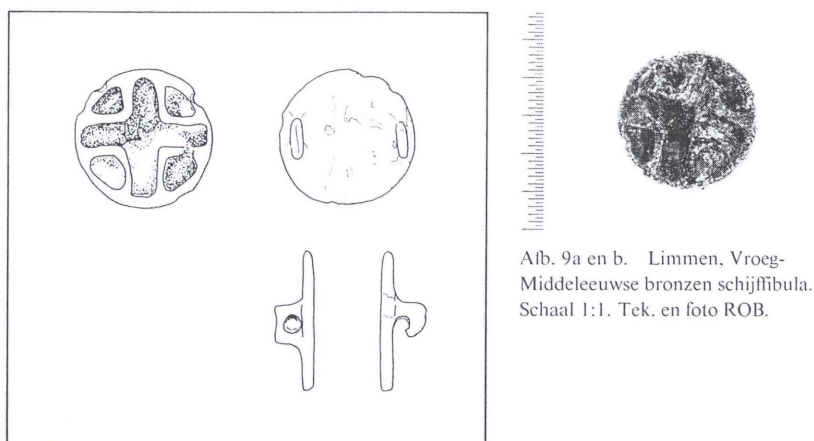
Westfries Museum, Hoorn

T. Y. van de Walle-van der Woude

Limmen
bronzen s
naaldhou
exemplaa

Medembli
verspreid
stadsboer
Middelee
de onderg
2.10 m-N
afgedekt c
veen aan
lag een la
kogelpots
kreekrug i
stroomd w
eeuwse ak
De tweede
ten zuiden
reikend to
ting, was o
Middeleeu
Door deze
Middeleeu
rug ten zui
IPP, Amste

IJ. Mastenl
IJsselmeers
bewerkte v
den, is sterl
woonplaats
eeuwse of l
IPP.

Limmen (afb. 9) L. 't Hart te IJmuiden meldde de vondst van een Vroeg-Middeleeuwse bronzen schijffibula met ingeschreven Andreaskruis, vulling van rose email en gegoten naaldhouder. De fibula werd met een metaaldetektor opgespoord. Een vergelijkbaar exemplaar werd in 1979 in Castricum gevonden (Woltering 1980, 248).

Medemblik Op twee plaatsen in Medemblik werd een proefonderzoek verricht om de verspreiding van de Vroeg-Middeleeuwse bewoning vast te stellen. Bij de sloop van de stadsboerderij aan de Westerhaven werd op ca 175 m ten zuiden van de in de Vroege Middeleeuwen bewoonde kreekruig langs de Oude Haven een profiel gegraven, tot in de ondergrond van grijze zavelige klei (een Calais IVA2 sediment, hier reikend tot 2.10 m-NAP). In het profiel bevond zich tussen 1.95 en 1.65 m-NAP een laag veen, afgedekt door een laag blauwgrijze vuile klei. Onder deze klei was een ingraving in het veen aanwezig, gevuld met sliblaagjes grijze klei, afgewisseld met humeuze klei. Erop lag een laag cardiumschelpjes, waarvan sommige in levensstand, en een 13e-eeuwse kogelpotscherf met bezemveegversiering. Hieruit blijkt dat zich ten zuiden van de kreekruig in Medemblik veen bevond dat voorafgaand aan of in de 13e eeuw overstroomd werd, waarbij het milieu sterk door de zee werd beïnvloed. Vroeg-Middeleeuwse activiteiten werden niet waargenomen.

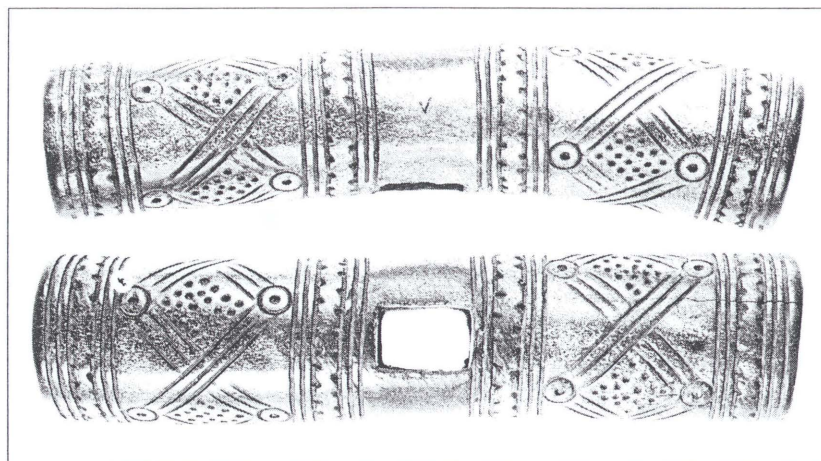
De tweede waarneming vond plaats in de tuin van het bejaardentehuis St. Martinus, ten zuiden van de R.K. kerk. De ondergrond bestond hier uit grijze fijnzandige zavel, reikend tot 1.80 m-NAP. De bovenkant van de zavel, eveneens een Calais IVA2 afzetting, was overal verstoord, zodat niet uit te maken was of ter plaatse in de Vroege Middeleeuwen activiteiten ontplooid waren.

Door deze waarnemingen is de hypothese (Besteman 1974, 1983) dat de Vroeg-Middeleeuwse bewoning zich concentreerde op de in de ondergrond aanwezige kreekruig ten zuiden van de Oude Haven verder onderbouwd.

IPP, Amsterdam

J. C. Besteman

IJ. Mastenbroek uit Amsterdam vond op een tegen de Westfriese Zeedijk aangelegen IJsselmeerstrandje, ter hoogte van het oude Stoomgemaal De Vier Noorder Koggen, bewerkte vuursteen. Het materiaal, waaronder zich vier zgn. knoopschrabbers bevinden, is sterk gerold en waarschijnlijk afkomstig van een verspoelde Laat-Neolithische woonplaats. Andere vondsten van het strandje: botfragmenten en een Vroeg-Middeleeuwse of latere doorboorde slijpsteen. De vindplaats werd gemeld door J. A. Bakker, IPP.

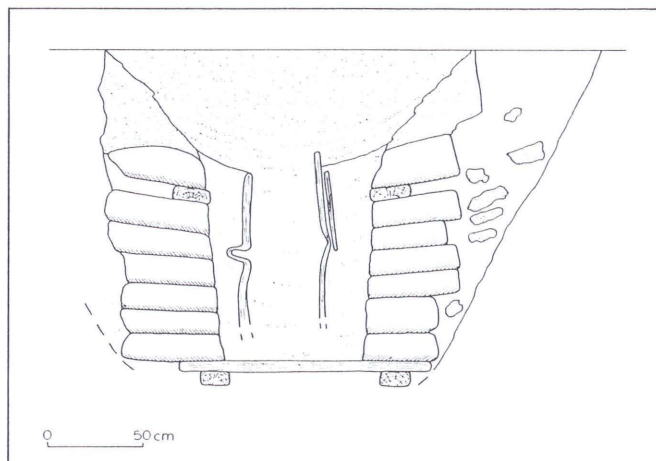
Afb. 10. Niedorp: Blokhuizen. Hertshoornen voorwerp (handvat?) uit Vroeg-Middeleeuwse context. Foto ROB.

Muiden Leden van AWN-afdeling Naerdincklant (G. Buhr, F. Dekkers, S. Pos) verzamelden Laat-Middeleeuws aardewerk bij graafwerkzaamheden nabij de Hakkelaarsbrug.

Niedorp: Blokhuizen (afb. 10) De Werkgroep Schagen van AWN-afdeling Noord-Holland Noord voerde een opgraving uit in een akker aan het eind van het Blokhuizerlaantje te Blokhuizen. Het onderzoek stond onder supervisie van de ROB; technische hulp werd verleend door de provinciale archeologische assistent G. P. Alders; de dagelijkse leiding had F. Diederik. Aanleiding tot het onderzoek waren vondsten bij het spitten van de akker (menselijke skeletten, Laat-Middeleeuws aardewerk, fragmenten tuf- en zandsteen) die wezen op een oorspronkelijk op veen gelegen, in de 12e eeuw verlaten kapel met begraafplaats (zie Woltering 1983, 233).

Dit vermoeden is door de opgraving bevestigd. Vastgesteld werd dat zich hier een rechthoekige, door sloten omgeven begraafplaats heeft bevonden. De positie van de bijbehorende kapel kon niet worden vastgesteld: stukken tuf- en rode zandsteen lagen over het hele terrein verspreid. In overleg met W. R. K. Perizonius van het Instituut voor Antropobiologie te Utrecht zijn 130 van de in het algemeen slecht gekonserveerde skeletten in hun geheel geborgen en werden van nog eens 40 individuen botmonsters genomen. Van een Laat-Middeleeuwse nederzetting werden geen sporen gevonden. Wel werd vastgesteld dat aan het kerkhof Vroeg-Middeleeuwse (Karloïngische) bewoning voorafging.

Uitgeest 1 (afb. 11) In verband met voorgenomen woningbouw (uitbreidingsplan De Koog) werd door het IPP een proefonderzoek ingesteld op twee percelen grasland aan de Zieldijk ten noordwesten van Uitgeest, waar tot in de 17e-18e eeuw de buurtschap Benes gelegen was. Van deze nederzetting werden reeds door de AWN-afdeling Zaanstreek en de Vereniging Oud-Uitgeest post-Middeleeuwse gebouwresten opgegraven langs de westrand van beide percelen (Groen 1982a). Het onderzoek betrof een vijftal zoeksloten over beide percelen. Behalve de resten van na de Middeleeuwen gedichte

Afb. 11. Uitgeest 1. Doorsnede door een uit zoden opgebouwde waterput uit Romeinse Tijd of Vroeg Middeleeuwen. Tek. ROB.

Middeleeuwse sloten, op ca 20 m van elkaar en parallel aan de huidige verkaveling, werden langs de Ziendijk sporen van 16e-18e-eeuwse bewoning, met in elk geval twee huisplaatsen, aangetoond. Sporen van oudere, Middeleeuwse bewoning ontbraken en deze is gezien de verspreide vondsten voor de periode vóór 1200 wel uitgesloten. De waarnemingen van Zonneveld en Groen enkele honderden meters oostwaarts in het uitbreidingsplan de Koog, ten oosten van de Middenweg, pleiten daar wel voor bewoning in de 12e-13e eeuw (Groen 1982b). Vondsten en sporen uit de IJzertijd of Romeinse Tijd namen vooral naar het noorden toe. Ter plaatse was soms ook een dunne kultuurlaag boven de zandige ondergrond aanwezig, die met deze activiteiten geassocieerd kon worden. De bijbehorende greppeltjes vertoonden nogal eens dezelfde richting als de huidige verkaveling. Sporen van bewoning konden niet aangetoond worden maar mogen wel in de nabijheid verwacht worden.

Omdat onder de nieuwbouw in het noordelijk deel van uitbreidingsplan De Koog sporen van Middeleeuwse bewoning waren aangetroffen (Groen 1982b) en in de omgeving enig Vroeg Middeleeuws aardewerk was gevonden, werd tevens een proefonderzoek ingesteld op een perceel grasland, genaamd de Weid, ten zuiden van de molen De Dog en ten westen van de Geesterweg, ten noorden van Uitgeest. Het genoemde weiland had een opvallend verkavelingspatroon en reliëf, samenhangend met de oorspronkelijke natuurlijke situatie van een door twee geulen omgeven zandplaat, behorend tot de Duinkerke I-afzettingen. De zoekleuf over het hoge centrum van het perceel leverde sporen en vondsten op uit de Romeinse Tijd en Vroeg Middeleeuwen, die vaak met moeite uit elkaar te houden waren. Er werden twee oude haaks op elkaar staande verkavelingspatronen aangetroffen met sporen van een keerploeg. Andere sporen (paalgaten, een haardplaats, hutteleem met stro-indrukken en drie waterputten) wijzen op bewoning ter plaatse. Een van de waterputten bleek meer dan 2.00 m diep en was aangelegd op een houten raam, waarop een wand van kleizoden was gestapeld met daarop een tweede houten raam. De vulling bevatte bovenin Vroeg-Middeleeuws kogelpot- en vermoedelijk ook Badorf-aardewerk. Omdat niet uit te sluiten was dat deze vulling ten dele nagezakt was in een oudere put, is de Vroeg-Middeleeuwse datering onzeker. Dergelijke dateringsproblemen deden zich overal voor omdat een Romeins en Vroeg-Middeleeuws niveau niet van elkaar te onderscheiden waren, evenmin als sommige fragmenten van Romeins en Middeleeuws aardewerk.

De resultaten laten zich vergelijken met die van de grootschalige ROB-opgravingen ten oosten van de Geesterweg onder Dorregeest (Woltering 1982, 204-8; 1983, 214-5, 218-20). Zij wijzen op bewoning en landbouw ter plaatse in de Romeinse en/of Vroeg-Middeleeuwse periode. Latere Middeleeuwse vondsten ontbreken.

IPP, Amsterdam

J. C. Besteman

Ook door leden van de Vereniging Oud-Uitgeest is (opnieuw) een onderzoek ingesteld in de hoge strook land langs de Zieldijk: de plaats van het in de 17e-18e eeuw verlaten Benes. Opgegraven werden de 16e-17e-eeuwse bakstenen funderingen van een gebouwtje van 3,5 x 4,2 m, en van een niet geheel onderzocht groter gebouw, waarschijnlijk een boerderij. Binnen de fundering van dit gebouw werd een wellicht Laat-Middeleeuwse waterput aangetroffen. De funderingen blijken ingegraven in een Laat-Middeleeuwse kultuurlaag (akker? ophoging?) met spitsporen, die ligt op een vermoedelijk uit de Romeinse Tijd daterende akkerlaag met greppeltjes (verg. het hierboven besproken IPP-onderzoek). De resultaten van het onderzoek werden door A. Groen in een verslag samengevat.

Velsen De werkgroep Velsen van AWN-afdeling Kennemerland deed een onderzoek in een weiland tegenover het boerderijen-kompleks Middenduin te Santpoort-Zuid, dat ter verbetering van de waterhuishouding zou worden verlaagd. Al in 1980 waren hier d.m.v. grondboringen gebouwsporen vastgesteld, die mogelijk behoren tot een op ouwe kaarten aangegeven boerderij. Tijdens de opgraving werden inderdaad funderings- en andere restanten (een ingestort tongewelf, een traprestant en de tegelvloer van een kelder, mortelsporen, een sierstraatje) van een 17e-18e-eeuwse behuizing vastgesteld. Sekondair verwerkte kloostermoppen kunnen afkomstig zijn van de op enkele honderden meters afstand gelegen ruïne van Brederode. De vondsten werden gemeld door P. Vons.

Waterland De archeologische streekbeschrijving werd uitgebreid tot het hele gebied van de Ruilverkaveling Waterland, d.w.z. inclusief het Wormer- en Jisperveld (voor de gebruikte methoden zie men Bos 1983 en 1984). In dit kader pasten ook twee proef-opgravingen in Oostzaan (zie deze kroniek onder Zaanstad: Oostzaan).

Bij een verkenning van een andere huisterp bij Oostzaan, door de Stichting Oudheidkamer Oostzaan, werd een zogenaamde Mayen-scherf gevonden in een verder 13e-eeuwse en jongere context. Kenmerkend is vooral de bruine, gummi-achtige breuk. Een scherp van vergelijkbare makelij uit Broek in Waterland werd destijds (Heidinga z.j.) in de Karolingische Tijd gedateerd; deze tweede vondst maakt het waarschijnlijk dat de datering van de scherp, en niet die van de 11e-12-eeuwse ontginningen, moet worden bijgesteld. Uitsluitel hierover zal pas kunnen worden gegeven als dit materiaal in stratigrafische context zal worden aangetroffen.

Voor het nader bestuderen van de relatie ruilverkaveling-archeologisch bodemarchief werd een werkgroep ingesteld, bestaande uit vertegenwoordigers van de Dienst Landinrichting, de Plaatselijke Commissie voor de Ruilverkaveling Waterland, Provinciale Waterstaat, Staatsbosbeheer, het Historisch-Geografisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam, ROB en IPP.

IPP, Amsterdam

J. M. Bos

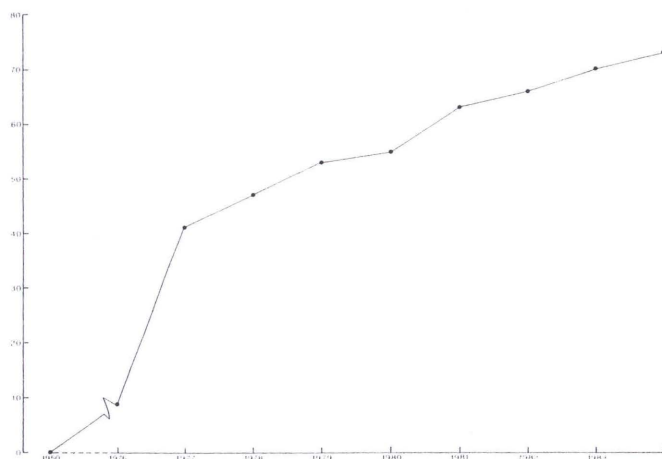
Wester-Koggenland: Berkhout H. de Weerd te Berkhout meldde de vondst van een compleet ca 8 cm hoog Laat-Middeleeuws kogelpotje. Het kwam te voorschijn bij het diepploegen van een perceel aan de Engelsloot, uit venige grond op een diepte van ca 0,6 m onder het maaiveld.

Wester-Koggenland: Lekermeer Door het Historisch-Geografisch Seminarium van de

Universiteit van Amsterdam werd een onderzoek ingesteld in een Laat-Middeleeuwse (of jongere) bebouwde woonheuvel aan de Meerweg te Berkhout en in een daarachter gelegen weideperceel. In de nog ca 2 m boven het maaiveld uitstekende woonheuvel bleek het veen dat ooit heel West-Friesland bedekte, maar dat nu vrijwel overal door afgraving, inklinking en oxydatie is verdwenen, nog intact. Onder een pakket ophogingslagen van ca 1 m dikte werd een sterk samengeperst, 1.55 m dik veenpakket aangetroffen.

In het weiland achter de boerderij werden sporen van strooksgewijze turfwinning in de 18e-19e eeuw onderzocht. Aan het onderzoek is ook deelgenomen door IPP, het Fysisch-Geografisch en Bodemkundig laboratorium van de Universiteit van Amsterdam en de Stichting voor Bodemkartering te Wageningen.

Bron: Lichtendag/Hofland 1984.

Afb. 12. Wieringen. De toename aan archeologische vindplaatsen. Sinds 1976 is uitsluitend sprake van veldkarteringsvondsten. Tek. ROB.

Wieringen (afb. 12-14, tabel 1) Door onvoorziene omstandigheden kon de jaarlijkse karteringscampagne in de winter van 1983 geen doorgang vinden en werd er pas in maart 1984 gekarteerd. Er zijn drie nieuwe vindplaatsen geregistreerd. Een ervan leverde materiaal uit Vroege-Midden IJzertijd, Vroege Middeleeuwen (waarschijnlijk Merovingische en zeker Karolingische periode) en Late Middeleeuwen op; de beide andere uitsluitend Laat-Middeleeuws materiaal. Het onderzoek is uitgevoerd door de ROB (P.C. van Beest).

Tot nu toe zijn, sinds de start van de kartering in 1976, acht jaarlijkse campagnes uitgevoerd, gewoonlijk in de maand december. In totaal zijn 64 vindplaatsen geregistreerd: 32 tijdens de eerste campagne, toen alle voor kartering toegankelijke terreinen (niet of schaarsbegroeide akkers) werden belopen, en gemiddeld 4.5 vindplaatsen tijdens latere campagnes. De toename aan vindplaatsen is weergegeven in een grafiek (afb. 12). Sinds 1976 is uitsluitend sprake van veldkarteringsvondsten. De periodisering van de vondsten over vier aaneensluitende archeologische perioden is weergegeven in tabel 1 en in de op deze tabel gebaseerde afb. 13.

Een gering aantal vuursteenvondsten is buiten beschouwing gebleven. Afb. 14 geeft ter vergelijking tevens de periodisering van de Texelse karteringsvondsten (1975-1977: zie Woltering 1979, tabel 11, fig. 19).

Periode	vindplaats	nederzetting	losse vondst
Late Bronstijd – Midden-IJzertijd	6 (9.5%)	1 (1.5%)	5 (8.0%)
Late IJzertijd – Romeinse Tijd	—	—	—
Vroege Middeleeuwen	30 (47.0%)	6 (9.5%)	24 (37.5%)
Merovingisch	9 (14.0%)	2 (3.0%)	7 (11.0%)
Karolingisch	23 (36.0%)	5 (8.0%)	18 (28.0%)
Late Middeleeuwen	63 (98.5%)	7 (11.0%)	56 (87.5%)
vroeg	52 (81.5%)	7 (11.0%)	45 (70.5%)
laat	57 (89.0%)	5 (8.0%)	2 (81.5%)

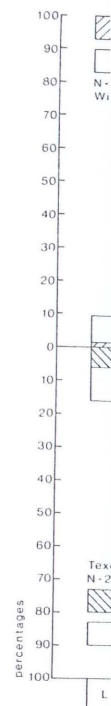
Tabel 1. Wieringen. De periodisering van de veldkarteringsvondsten (campagnes 1976-1983/4). De op 0.5 afgeronde percentages zijn berekend op basis van het aantal geregistreerde vindplaatsen (64). Veel vindplaatsen hebben materiaal uit meerdere perioden opgeleverd, terwijl als nederzetting geïnterpreteerde vindplaatsen soms ook losse vondsten – uit andere perioden – hebben opgeleverd. Vroeg- en Laat-Middeleeuwse vindplaatsen zijn dubbel in de tabel opgenomen: met de totalen voor beide perioden, en opgesplit in twee fasen: resp. Merovingisch en Karolingisch, en vroeg (voor ca 1200) en laat.

Er zijn overeenkomsten en verschillen. De meest opvallende overeenkomst zit hem in het voorkomen van Laat-Middeleeuws materiaal. In beide karteringsgebieden is op vrijwel alle geregistreerde vindplaatsen Laat-Middeleeuws materiaal aanwezig: gewoonlijk als losse vondsten en maar zelden als concentratie (nederzetting). Het meeste Laat-Middeleeuwse materiaal is door bemesting op de akkers terecht gekomen. Materiaal uit Late Bronstijd-IJzertijd is als veldkarteringsvondst in beide gebieden schaars, en lijkt op Wieringen nog zeldzamer dan op Texel. Door de geringe aantallen zijn de Wieringse cijfers voor deze periode niet erg betrouwbaar.

Vroeg-Middeleeuws materiaal lijkt op Wieringen algemener dan op Texel. Het gaat hier vooral om losse vondsten; de percentages als nederzetting opgevatte vindplaatsen zijn gelijk. Het verschil valt op dit moment nog moeilijk te verklaren: wellicht is er een samenhang met verschillen in de wijze van akkerbemesting.

Opvallend is de afwezigheid van aardewerk uit Late IJzertijd-Romeinse Tijd op Wieringen. Op Texel is dit de omvangrijkste materiaalgroep: scherven uit deze periode maken daar 52% van het totaal uit en komen op 55.5% van de geregistreerde vindplaatsen voor. Ook op het vasteland van Noord-Holland is aardewerk uit Late-IJzertijd-Romeinse Tijd zeer algemeen. Uit het ontbreken op Wieringen mag dan ook wel worden afgeleid dat hier in deze periode niet of nauwelijks meer op de Pleistocene gronden werd gewoond.

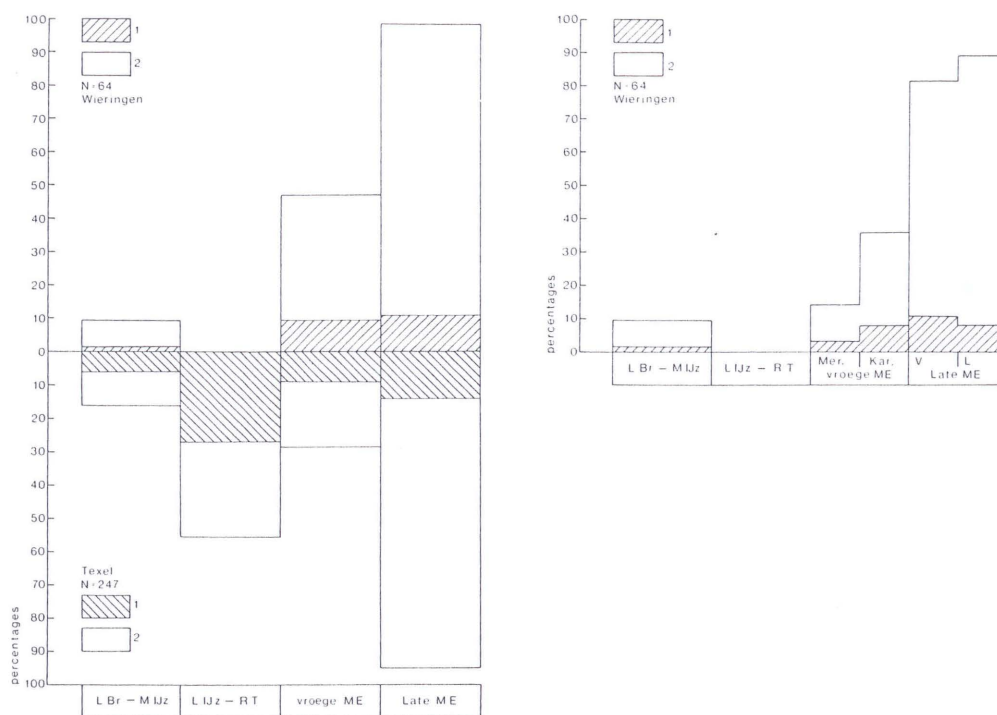
Een verklaring valt op dit moment nog moeilijk te geven, al ligt een relatie met de factoren die elders in West- en Noord-Nederland in de loop van de IJzertijd het nederzettingsbeeld drastisch hebben beïnvloed voor de hand. Gedacht moet worden aan invloeden van de Duinkerke I-transgressie (erosie en ontwatering van het veen, sedimentatie) en aan een geleidelijke verbetering van het klimaat, dat vanaf de Late IJzertijd warmer en droger wordt. Het veen werd hierdoor vanaf de Midden-IJzertijd in toenemende mate begaan- en bewoonbaar. In Noord-Holland zijn de sporen hiervan op meerdere plaatsen gevonden: in Zaanstreek (Midden IJzertijd, Late IJzertijd-Romeinse Tijd), op het strand bij Bergen en Schoorl (Midden-IJzertijd), in Alkmaar (Late Bronstijd-Vroege IJzertijd), in de omgeving van Schagen en in het Geester-

Afb. 14. (Li 1976-1983/

Afb. 13. (Rc Midden IJz Late Midde

ambacht (I Romeinse Middenme bij Medem afbreken v: I-kwelders zijn op vee over Duink voorhande op veen of Het in land zanden (me huishoudin Texel is op aangetroffe door keilee: gronden bo beperkte m:

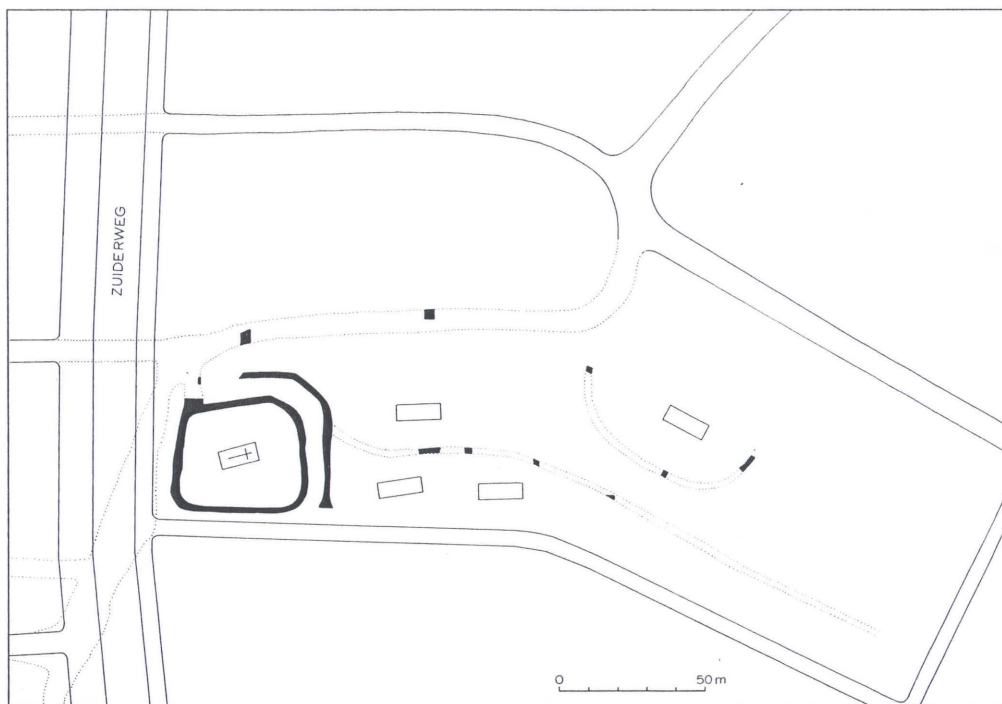

Alb. 14. (Links) Wieringen. De periodisering van de veldkarteringsvindplaatsen op Wieringen (campagnes 1976-1983/4) vergeleken met die op Texel (campagnes 1975-77). 1. nederzetting; 2. losse vondst. Tek. ROB.

Alb. 13. (Rechts) Wieringen. De periodisering van de veldkarteringsvindplaatsen op Wieringen: Late Bronstijd-Midden IJzertijd, Late IJzertijd-Romeinse Tijd, Vroege Middeleeuwen (Merovingische en Karolingische perioden) en Late Middeleeuwen (voor en na 1200). Campagnes 1976-83/84. 1. nederzetting; 2. losse vondst. Tek. ROB.

ambacht (Late IJzertijd-Romeinse Tijd), bij Den Helder (Late IJzertijd-Vroeg Romeinse Tijd), op Texel (Romeinse Tijd) en mogelijk ook in de omgeving van Middenmeer (Romeinse Tijd). Ook de bewoonbaarheid van hoge Calais IV afzettingen bij Medemblik (Opperdoes) in Midden en Late IJzertijd kan samenhangen met het afbreken van de veengroei als gevolg van Duinkerke I-Invloeden. De Duinkerke I-kwelders raakten bewoonbaar in Late IJzertijd en Romeinse Tijd: de sporen hiervan zijn op veel plaatsen in het Oer IJ-stroomgebied (b.v. Uitgeest) aangetroffen. Hoewel over Duinkerke I-Invloeden in de directe omgeving van Wieringen geen gegevens voorhanden zijn moet zeker ook voor dit gebied met nieuwe vestigingsmogelijkheden op veen of zee-afzettingen rekening worden gehouden.

Het in landbouwkundig opzicht marginale karakter van de Wieringse Pleistocene zanden (met een ongunstige, door keileem in de ondergrond beïnvloede waterhuishouding) is in een vorige kroniek al gesignaleerd (Woltering 1976, 193-4). Op Texel is op dergelijke gronden nauwelijks materiaal uit Late IJzertijd-Romeinse Tijd aangetroffen. De meer dan 200 vindplaatsen liggen vrijwel alle op licht golvende niet door keileem beïnvloede dekzanden (Woltering 1979). Op Wieringen komen deze gronden boven het door de zee beïnvloede gebied (vanaf ca 0.5 m +NAP) maar in zeer beperkte mate voor.

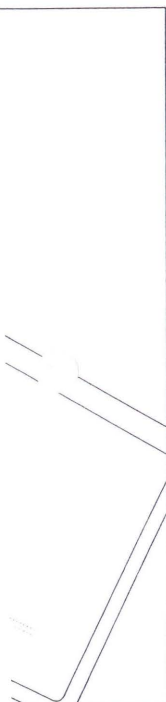
Afb. 15. Zaanstad: Assendelft 1. Overzichtstekening met de aan de Zuiderweg opgegraven 11e-12e eeuwse huizen, kerk en kerkhof. Tek. IPP.

Zaanstad: Assendelft 1 (afb. 15) In de Assendelver Polders is het IPP onderzoek naar de Middeleeuwse bewoning en ontginning, dat in 1980 en 1981 plaatsvond, in 1983 voortgezet met een voorlopig laatste campagne. Tot nu toe werd een negental 11e-12e-eeuwse huisplaatsen uit de ontginningsperiode ontdekt. Voor zo ver opgegraven betrof het 5 tot 6 m brede en 15 tot 25 m lange eenschepige huizen met sterk variërende funderingsmethoden. Blijkbaar werd er druk geëxperimenteerd in verband met de instabiele, venige ondergrond. De ontginning vond plaats vanuit het westen, volgens een collectief systeem van parallelle sloten. De bewoning lag verspreid over de eigen kavels, dus nog niet op één lijn zoals tegenwoordig. Mogelijk vond er enige concentratie van bewoning plaats een kilometer ten noordwesten van de N.H. Kerk waar de oude kerk van Assendelft vermoed werd (Besteman/Guiran 1982, 155-6).

Op deze plaats, een perceel grasland aan de Zuiderweg waar het water de Kaaik een opvallende knik vertoont, richtte zich het onderzoek in 1983. Op het opgravings-terrein, waar in 1981 al twee huizen werden opgegraven, werden in totaal vier huisplaatsen aangetroffen en de oude kerk van Assendelft. Een blijkens de vondsten 11e- tot 15e-eeuwse huisplaats werd voor de helft opgegraven. Het betrof een 11e-12e-eeuws eenschepig huis van ca 5 bij 20 m, aangelegd op een plaggenlaag die zich tot buiten het huis uitstrekte. Het huis bevatte nog drie vloerniveaus van schone klei, en een haardplaats in het oostelijk deel. Boven dit huis werd vooral aan de westzijde veel baksteenpuin, waaronder kloostermoppen, en mortel gevonden, waaruit geen gebouw-plattegrond viel te reconstrueren. De bijbehorende vondsten, waaronder bijzondere, zoals een braadspitoplegger, een zeldzaam bronzen gewichtje en hoog versierd aardewerk, dateren uit de 13e tot 15e eeuw. Waarschijnlijk zijn deze latere bewoningssporen

door de
bouwn
getroff
geschei
In de u
door ee
Van de
balken
georiën
Blijker
stonde
hebbet
mortel
we aar
wande
drager
het mi
eerder
funder
een ar
De sui
denke
maker
en 10
de we
Op he
Meest
boder
mente
zands
steen.
trofe
onder
lopig
dezel
kant
laat-g
kon c
1477
bewo
woon
We n
Midc
voerc
water
IPP,

Zaan
stree
resta
gevo
Bron

11e-12e eeuwse huizen.

door de hoge ligging direct onder de bouwvoor en de aanwezigheid van nog bruikbaar bouw materiaal geheel vergraven. Twee andere 11e-12e-eeuwse huizen werden aangetroffen langs de zuidelijke perceelsloot. Alle huizen waren door erfsloten van elkaar gescheiden en hadden dezelfde richting als de meest nabijgelegen perceelsloot. In de uiterste westhoek van het terrein bevond zich de kerk, in het centrum van een door een dubbele sloot omgeven afgerond rechthoekig kerkhof van 35 bij 40 meter. Van de kerk restten alleen de pluggenfundering van de korte wanden, de funderingsbalken van de lange wanden en de pluggenlaag in en om de kerk. Hieruit viel een georiënteerd, eenschepig, rechthoekig gebouw te reconstrueren van ca 6 bij 12 m. Blijkens de nog zichtbare indrukken en de plaatselijke verbreding van de fundering stonden aan de lange zijden op ongeveer 2 m van elkaar staanders die het dak gedragen hebben. Omdat sporen van ander materiaal dan hout, zoals hutteleem, steen en mortel, ontbraken en vanwege de grote hoeveelheid houtspaanders ter plaatse, nemen we aan dat de kerk grotendeels van hout was gemaakt. Vermoedelijk waren de korte wanden geheel of gedeeltelijk uit pluggen opgebouwd. Zij hadden waarschijnlijk geen dragende functie. Alleen in de zwaardere pluggenfundering van de westwand was in het midden een scheefgezakte fundering van zware korte balken aanwezig, waarbij we eerder aan een staander met extra dragende functie dan aan een ingang denken. De fundering van de lange zijden bestond uit secundair gebruikte balken, afkomstig van een ander gebouw, waaraan een hoge kwaliteit van timmerwerk viel waar te nemen. De fundering werd gelegd in het toen nog levende hoogveen zodat we niet hoeven te denken aan een nog oudere kerk ter plaatse. We hebben waarschijnlijk dan ook te maken met de oudste kerk van Assendelft, die voor het eerst vermeld wordt tussen 993 en 1049. De weinige Pingsdorf- en kogelpotscherven staan deze vroege datering niet in de weg.

Op het kerkhof rondom de kerk werden ca 80 van de oudste graven blootgelegd. Meestal restte alleen de houten kist. Opvallend waren kisten met een open 'latten' bodem en een zware boomkist. Losse vondsten van tufsteen- en kloostermopfragmenten wijzen op mogelijke stenen grafmarkeringen. Een groot fragment rode Bremer zandsteen met een calvarieberg-versiering is afkomstig van een graf of van de altaarsteen. Het kerkhof was opgehoogd met veengrond, waardoor het oorspronkelijke oligotrofe veen ter plaatse goed geconserveerd was: een buitenkans voor het ecologisch onderzoek! Op basis van de opgegraven graven valt het totaal aantal begravingen voorlopig te schatten op 500 tot 1.000. Omdat de kerk pas in 1410 verplaatst werd, binnen dezelfde kavelsloten naar de plaats van de huidige N.H. kerk, is dit aantal aan de lage kant voor een gebruik van ca 400 jaar. Het blijft dan ook de vraag of al niet vóór de laat-gothische kerk in het huidige dorp een andere kerk aanwezig is geweest. De kerk kon ca 80 personen bevatten. Ter vergelijking: de eerste haardtelling van Assendelft in 1477 geeft 190 haardsteden op. Het is ook mogelijk dat de kerk en een gedeelte van de bewoning nog lange tijd na de verplaatsing in de late 12e en 13e eeuw van de meeste woonplaatsen naar het huidige Assendelft op de oude plaats gehandhaafd bleven. We menen dat deze resultaten van het eerste grote archeologische onderzoek van een Middeleeuwse veenontginning aanleiding geven het onderzoek in het veen sterk op te voeren, gezien de konstante bedreiging van het bodemarchief in de veengebieden door waterpeilverlagingen en ruilverkavelingen.

J.P., Amsterdam

J. C. Besteman

Zaanstad: Krommenie Tijdens een waarneming door leden van AWN-afdeling Zaanstreek werd in de ondergrond van het pand Zuiderhoofdstraat 25 te Krommenie (in restauratie) wat Laat-Middeleeuws aardewerk (o.a. Paffrath) op het vaste veen gevonden (op ca. 1.4 m diepte).

Bron: *Grondspoor* 1983, nr. 73, 7; 1974, nr. 74, 6.

Zaanstad: Oostzaan Het Middeleeuws-archeologisch onderzoek van het veen in Noord-Holland verheugt zich in een toenemende belangstelling. Sinds 1983 is de jonge Stichting Oudheidkamer Oostzaan actief hierbij betrokken. Dit resulteerde in één jaar tijds in de kartering van een 25-tal verlaten Middeleeuwse woonplaatsen. Daarvan liggen er elf in de buurtschap De Haal, waar een van Oostzaan zelf afwijkende verkavelingsrichting aanwezig is. De huisplaatsen liggen in tegenstelling tot de huidige bebouwing haaks op de slootrichting.

De tot nu toe in Oostzaan zelf aangetroffen huisplaatsen bevinden zich in een zone tot ca 100 meter van de weg. Verreweg de meeste hiervan liggen in het zuidelijke deel van het dorp. Boringen bevestigden de veldwaarnemingen. Het aangetroffen aardewerk valt globaal te dateren in de 12e tot 14e eeuw.

Met medewerking van de gemeente Oostzaan konden twee bedreigde huisplaatsen door middel van een proefsleuf worden onderzocht. Het onderzoek werd verricht door de Stichting Oudheidkamer Oostzaan, in samenwerking met het IPP. In de profielsleuf op het perceel Kerkbuurt 18, naast het gemeentehuis, werd op het reeds ontgonnen hoogveen een ophoging aangetroffen, bestaande uit een twee meter dik pakket kleiplaggen. Het eerste woonniveau op deze huisterp werd aan de hand van het aardewerk rond 1300 gedateerd; de jongere niveaus waren verstoord.

De tweede sleuf betrof één van de drie huisplaatsen op het perceel achter Zuideinde 64A. De eigenaar, de heer Onrust, had al in 1954 Middeleeuwse vondsten uit een van deze huisplaatsen naar het IPP gezonden. In de aangesneden woonplaats konden drie fasen worden onderscheiden. Op het hoogveen werden twee kleivloeren aangetroffen, gescheiden door een humeuze egalisatielaag. Beide bevatten sporen van een haard.

Opvallend was de aanwezigheid van een door deze vloeren heen gegraven waterput, die wijst op een ander huis in de directe omgeving. Het verzamelde aardewerk dateert uit de 11e-14e eeuw, met de nadruk op de vroegste periode.

Paleobotanisch onderzoek door B. van Geel (Hugo de Vries-Laboratorium, Universiteit van Amsterdam) leverde belangrijke informatie op, onder meer over graanverbouw op het veen ter plaatse (Van Geel 1984). Het onderzoek wordt voortgezet.

IPP, Amsterdam

J. C. Besteman en J. M. Bos

Lit

Bes
Ho
Bes
Bes
Ass
hee
Bos
Wa
Bos
bev
Bru
ges
Ge
hoc
Ou
Gro
but
Gro
eeu
Gu
Die
Hei
Ko
Ko
Ko
ges
Lic
de
Sen
Sta
Ho
Vo
ges
Wo
Pre
Wo
Ho
Wo
I. N
Wo
I. N
Wo
I. N
Wo
C.-
Rui

Literatuur

- Besteman, J. C., 1983: Medemblik, in P. J. Woltering, Archeologische kroniek van Holland over 1982, I. Noord-Holland, *Holland* 15, p. 231-3.
- Besteman, J. C., 1974: Carolingian Medemblik, *BROB* 24, p. 43-106.
- Besteman, J. C./A. J. Guiran, 1983: Het Middeleeuws-archeologisch onderzoek in Assendelft, een vroege veenontginning in Middeleeuws Kennemerland, *Westerheem* 32, p. 144-76.
- Bos, J. M., 1983: Veldnamen in verband met de nederzettingsgeschiedenis van Waterland (N.H.), *Naamkunde* 15, p. 120-128.
- Bos, J. M., 1984: Archeologische verkenningen in Waterland; een bijdrage tot de bewoningsgeschiedenis, *Holland* 16, p. 65-74.
- Bruinvis, C. W., 1908: Het klooster 'De Blinken' te Heiloo, *Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem* 31, p. 281-307.
- Geel, B. van, 1984: Palynologische aanwijzingen voor landbouw op pas-ontgonnen hoogveen in Middeleeuws Oostzaan, *De Jol, Mededelingenblad van de Stichting Oudheidkamer Oostzaan* 1, nr. 2, p. 11-15.
- Groen, A., 1982a: Benes. Archeologisch onderzoek naar een verdwenen Uitgeester buurtschap, *Westerheem* 31, p. 262-75.
- Groen, A., 1982b: Laat-Middeleeuwse vondsten op 'De Witte Hoofden': Het Middeleeuwse Benes ontdekt?, *Grondspoor* 68, p. 1-13.
- Guiran, A. J./E. Schmitz, 1984: *De archeologie van Amstelland en het onderzoek in Diemen 1981-1983, een tussentijds verslag*, Amsterdam.
- Heidinga, H. A., z.j. (1977): Historie en archeologie, *Waterland* (Bibliotheek van de Kon. Ned. Natuurhist. Vereniging nr. 26), 19-44, Zutphen.
- Kort, J. C., 1976: *Het archief van de heren van Haarlem*, 's-Gravenhage.
- Kort, J. C., 1979: Repertorium op de lenen van de hofstede Egmond, *Ons Voor-geslacht* 34, p. 365-439.
- Lichtendag, W. A./T. H. Hofland, 1984: *Cultuur-historisch waardevol ensemble aan de Lekermee onder Berkhout*, Intern Verslag No 1, Historisch-Geografisch Seminarium, Universiteit van Amsterdam.
- Stapert, D., 1983: Texel: strand, in P. J. Woltering, Archeologische kroniek van Holland over 1982, I. Noord-Holland, *Holland* 15, p. 208-10.
- Vos, P. C., 1983: De relatie tussen de geologische ontwikkeling en de bewoningsgeschiedenis in de Assendelver Polder vanaf 1000 voor Chr., *Westerheem* 32, p. 55-80.
- Woltering, P. J., 1979: Occupation History of Texel, II The Archaeological Survey: Preliminary Report, *BROB* 29, p. 7-113.
- Woltering, P. J., 1980: Archeologische kroniek van Noord-Holland over 1979, *Holland* 12, p. 229-57.
- Woltering, P. J., 1981: Archeologische kroniek van Holland over 1980, I. Noord-Holland, *Holland* 13, p. 201-229.
- Woltering, P. J., 1982: Archeologische kroniek van Holland over 1981, I. Noord-Holland, *Holland* 14, p. 193-228.
- Woltering, P. J., 1983: Archeologische kroniek van Holland over 1982, I. Noord-Holland, *Holland* 15, p. 199-239.
- Woltering, P. J., 1984: Systematic fieldwalking in North Holland, The Netherlands, in C.-A. Moberg/O. Buchsenschutz/G. Coulon/C. Soyer (eds.), *Archéologie du terroir, Ruptures et continuité dans l'occupation des sols*, Chateauroux, p. 21-8.